

บทที่ ๒

สมุฏฐานของรูปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

ในบทนี้ มุ่งศึกษาสมุฏฐานของรูปในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา โดยแบ่งประเด็นศึกษาออกเป็น ๕ ข้อ คือ (๑) รูปที่เกิดจากกรรม (๒) รูปที่เกิดจากจิต (๓) รูปที่เกิดจากอตุ (๔) รูปที่เกิดจากอาหาร และ (๕) สรุป ดังนี้

ปัจจุบันความรู้ทางกายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา ศึกษาส่วนประกอบ ตามระบบต่าง ๆ ของร่างกายไม่ว่าจะเป็นระบบเนื้อเยื่อ ระบบทางเดินหายใจ ระบบกล้ามเนื้อ ระบบทางเดินปัสสาวะ ระบบประสาท ระบบทางเดินอาหาร ระบบหัวใจและหลอดเลือด ระบบต่อมไร้ท่อ ระบบสืบพันธุ์ ระบบผิวหนัง^๑ ระบบเกี่ยวกับตา^๒ ระบบแปรปรวนทางจิตและพฤติกรรม^๓ โดยศึกษาว่าแต่ละระบบมีส่วนประกอบสำคัญอะไรบ้าง แต่ละส่วนมีหน้าที่พิเศษอย่างไร ในการรักษาสมดุลของร่างกาย^๔ การศึกษาเรื่องรูปในทางพระพุทธศาสนา ศึกษาส่วนประกอบของสมุฏฐานรูปปรมัตถ์ แต่ละส่วนของรูปว่ามีหน้าที่การทำงานและความสัมพันธ์แบบไหน ในทุกระบบเช่นเดียวกันกับทาง กายวิภาคศาสตร์และสรีรวิทยา โดยวิเคราะห์ไปถึงเหตุ ปัจจัย ที่ทำให้แต่ละส่วนสามารถรักษาโครงสร้างของตนเองอยู่ได้ ศึกษาในลักษณะที่เป็นสภาวะของรูปปรมัตถ์ ซึ่งมีความละเอียดเล็กมาก สมุฏฐานที่ทำให้เกิดรูป หรือ ปัจจัยที่ทำให้เกิดรูป หรือ สิ่งที่ทำให้เกิดรูป^๕ ตามหลักพระอภิธรรม คือที่เกิดที่ตั้ง เหตุ^๖ รูปคือสิ่งที่สลายไปเพราะปัจจัยต่าง ๆ อันขัดแย้งสิ่งที่เป็นรูปร่างพร้อมทั้งลักษณะอาการ

^๑ ผศ.ดร. อรรถกัญญ์ ภูมิโคกรักษ์ , ระบบร่างกายมนุษย์ HUUMAN BODY, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เอ็มไอเอส, ๒๕๕๕), หน้า ปกหลัง.

^๒ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๕๖-๕๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๔-๔๖.

^๔ พิเชฐ อุดมรัตน์, มานิต ศรีสุรภานนท์, ผลกระทบของแนวทางการใช้รักษาโรคจิตเภทที่ไม่ตอบสนองต่อการรักษาต่อเวชปฏิบัติของจิตแพทย์ไทย, **Impact of CPG among psychiatrists' prescribing attitudes**, Prince of Songkla University, 2000, หน้าบทคัดย่อ.

^๕ ผศ.ดร. อรรถกัญญ์ ภูมิโคกรักษ์ , ระบบร่างกายมนุษย์ HUUMAN BODY, หน้า ๕๔.

^๖ พระพุทธโมสเถระ รจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๒๕.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, ๒๕๕๔), หน้า ๔๐๓.

ของมัน^๘ ในร่างกายของคนและสัตว์ทั้งหลายนั้น มีรูปที่ประสมกันอยู่ แต่ละรูปคือธรรมชาติที่ต่างก็แตกสลายดับไป ด้วยอำนาจของความร้อนและความเย็น ตลอดเวลาหาความเที่ยงแท้ถาวรไม่ได้โดยสมจริงดังพุทธทระจะว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรียกว่ารูป เพราะเป็นสภาวะแปรปรวน
แปรปรวนเพราะอะไร แปรปรวนเพราะเย็นบ้าง เพราะร้อนบ้าง
เพราะหิวบ้าง เพราะกระหายบ้าง เพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม
แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง”^๙

ร่างกายของสัตว์ทั้งหลายที่จำแนกเป็นรูป ๒๘ คือมหาภูตรูปหรือธาตุ ๔ และอุปาทายรูป ๒๔ (=รูปขันธ์ในขันธ์ ๕)^{๑๐} รูปปรมาณู ๒๘ จำแนกเป็นรูปภายในและภายนอก รูปที่ต้องอาศัยและรูปที่ไม่ต้องอาศัยในรูปปรมาณูได้แสดงไว้ ๕ นัยคือ (๑) รูปสมุทเทสนัย เป็นนัยแห่งการแสดงภาวะของรูปธรรม โดยสังเขปเพื่อให้รู้ถึงคุณลักษณะ ของรูปแต่ละรูป ว่ามีคุณลักษณะอย่างไร สมุทเทส หมายถึงการแสดงคือพูดโดยย่อ (๒) รูปวิภาคนัย เป็นนัยแห่งการแสดงรูปธรรม โดยจำแนกออกเป็นส่วนๆหรือเป็นคู่ๆ วิภาคคือการจำแนกรูปที่แสดงโดยย่ออีก (๓) รูปสมุฏฐานนัย เป็นนัยแห่งการแสดงสมุฏฐาน คือเหตุที่ทำให้เกิดรูปธรรมขึ้น หมายถึง กรรม เป็นต้น (๔) รูปกลาปนัย เป็นนัยแห่งการแสดงความเกิดขึ้นร่วมกันเป็นกลุ่ม ๆ กลาปคือสิ่งที่ส่วนย่อย เข้าไปรวมกัน หมายถึงกลุ่ม (๕) รูปปวัตติกุมโตนัย เป็นนัยแห่งการแสดงความเกิดขึ้น พร้อมทั้งความดับไป ของรูปธรรมตามลำดับ^{๑๑} หรือแสดงความความเป็นไป ของรูปธรรม^{๑๒} ปวัตติกุมโต แปลว่าโดยลำดับแห่งการเกิด^{๑๓} รูปขันธ์คือกองรูป^{๑๔} ร่างกายของคนและสัตว์ทั้งหลาย เมื่อนับโดยความเป็นรูปธรรมแล้วมี ๒๘ รูปด้วยกัน เมื่อจัดเป็นประเภทแล้ว ประเภทใหญ่มี ๒ ประเภทคือ นิพันธ์รูปมี ๑๘ และ อนิพันธ์รูปมี ๑๐ เมื่อนับเป็นประเภทเล็กได้ ๑๑ ประเภทที่เรียกว่า รูปสมุทเทสนัย มีดังนี้

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๓๔๓.

^๙ พระอนุรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, แปลโดย พระคันธสาราภิงค์, พิมพ์ครั้งที่ ๑ (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดไทยรายวัน กราฟฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๘.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๓๔๓.

^{๑๑} พระอนุรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๓๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้าที่ ๖๗.

^{๑๓} มุลินธิเศษแผ่พระสัทธรรม. บทเรียนพระอภิธรรมทางไพบูลย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๑ รูปปรมาณู .

หน้า ๑. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.buddhism-online.org> [๑ ก.พ. ๒๕๕๖].

^{๑๔} อภิ. วิ.(ไทย) ๓๕/๑/๑.

การแสดงรูปโดยย่อย่อถึงการรวมเข้าเป็น ๑๑ อย่าง^{๑๕}

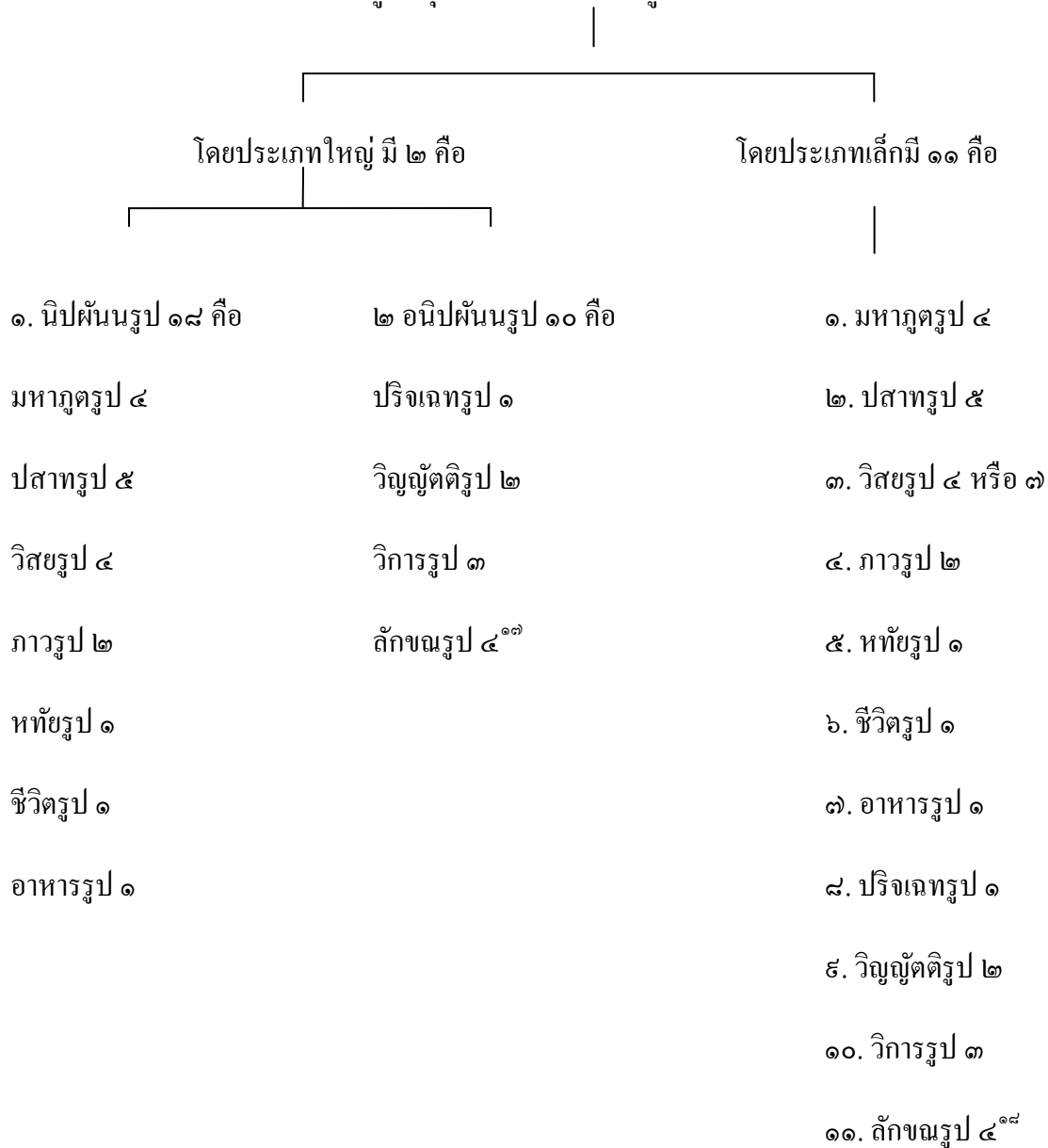
๑. มหาภูตรูปมี ๔ คือ ปฐวี อาโป เตโช วาโย
๒. ปสาทรูปมี ๕ คือ จักขุ โสถ ฆานะ ชิวหา กาย
๓. วิสยรูปมี(โคจร) ๔ คือ วัณณะ สัททะ คันธะ รสชะ (หรือ ๗)
๔. ภาวรูปมี ๒ คือ อิตถิ ปุริสชะ
๕. หทยรูปมี ๑ คือ หทย
๖. ชีวีตรูปมี ๑ คือ ชีวิต
๗. อาหารรูปมี ๑ คือ อาหาร
๘. ปริจเฉทรูปมี ๑ คือ ปริจเฉท
๙. วิญญัตติรูปมี ๒ คือ กาย วจิ
๑๐. วิการรูปมี ๓ คือ ลหุตา มุทุตา กัมมัณฺณ
๑๑. ลักษณะรูปมี ๔ คือ อุปจย สันตติ ชรตา อนิจจตา^{๑๖}

---

^{๑๕} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนา, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๑ รูปปรหมัตถ์,
หน้า ๒.

^{๑๖} พระอนนฺตทระ, พระญาณชชะ, อภิธัมมคตสังคหะ และ ปรหมัตถทีปนี, หน้า ๖๗-๖๘.

รูปสมุทเทศนัย การแสดงรูปโดยสังเขป แบ่งออกเป็น

^{๑๑} พระอนุรุธะ, พระญาณชชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๖๕.

^{๑๒} มุลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๑ รูปปรมัตถ์ , หน้า ๓.

รูปทั้งหมดเมื่อกล่าวโดยเอกมัตติกาแล้วมีชื่อเรียกตามสภาวะได้ ๘ คือ

๑. อเหตุกะ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยเหตุ ๖ เหตุ ๖ คือ โลกเหตุ
โทสเหตุ โมหเหตุ อโลกเหตุ อโทสเหตุ อโมหเหตุ
๒. สปัจจัยะ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ เกิดขึ้นจากกรรม จิต อุตุ อาหาร เป็นเหตุ เป็นปัจจัย
๓. สาสวะ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ ก่อให้เกิด อาสวะกิเลส อาสวะกิเลสคือ กามาสวะ
ภวาสวะ ทิณฺณูสวะ อวิชชาสวะ
๔. สังขตะ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ เกิดขึ้นจากกรรม จิต อุตุ อาหาร เป็นผู้ปรุงแต่ง
๕. โลภียะ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ ต้องมีการแตกดับอยู่เสมอ ๆ
๖. กามาวจระ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ เป็นเหตุให้เกิดความยินดีในร้าย ซึ่งเป็นอารมณ์
ของกามาวจรจิต
๗. อนารัมมณะ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ ไม่สามารถรับรู้อารมณ์ใด ๆ ได้ การที่เรารับรู้
อารมณ์ได้ก็เพราะว่ามีจิต
๘. อัปหัตตัพพะ เพราะว่ารูป ๒๘ นี้ เป็นสิ่งที่ไม่ควรฆ่าหรือทำลายนั้น ได้แก่กิเลส
และตัณหา (ทุกมัตติกา การจำแนกรูปทั้งหมดเป็นสองอย่าง)^{๑๕}

รูป ๒๘ นั้นนอกจากจัดเป็น ๒ ประเภทหลักแล้ว ท่านจัดแยกออกเป็นกลุ่ม ๆ ซึ่งมีความหมายตรงกัน
ข้ามกัน จำแนกได้ ๑๒ กลุ่มคือ

คู่ที่ ๑ นิปผันนรูป กับ อนิปผันนรูป^{๑๖} (รูปที่สำเร็จ คือเกิดจากปัจจัยหรือสมุฏฐาน อัน
ได้แก่ กรรม จิต อุตุ อาหาร โดยตรงมีสภาวะลักษณะของมันเอง) มี ๑๘ คือที่มีใช้ อนิปผันนรูป (รูปที่
มิได้สำเร็จจากปัจจัยหรือสมุฏฐานโดยตรง ไม่มีสภาวะลักษณะของมันเอง เป็นเพียงอาการสำแดงของ
นิปผันนรูป) ซึ่งมี ๑๐ คือ ปริเฉทรูป ๑ วิญญุตติรูป ๒ วิการรูป ๓ ลักษณะรูป ๔ (ในรูป ๑๘ อย่าง)^{๑๗}

^{๑๕} มุลนินิเชยแผ่พระสังฆกรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๑ รูปวิภาคนัย
แสดงการจำแนกรูปโดยมัตติกา, หน้า ๑๗.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม
ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๕.

^{๑๗} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๕๒.

คู่ที่ ๒ อินทริยรูป กับ อนินทริยรูป^{๒๒} อินทริยรูป (รูปที่เป็นอินทริยใหญ่ในหน้าที่)^{๒๓} มี ๘ คือ ปสาทรูป ๕ ภาวรูป ๒ จีวรรูป ๑ อนินทริยรูป (รูปที่มีใช้อินทริย)^{๒๔} มี ๒๐ คือ ที่เหลือจากนั้น (ในรูป ๕ อย่าง)^{๒๕}

คู่ที่ ๓ อุปาทินนรูป กับ อนุอุปาทินนรูป อุปาทินนรูป (รูปที่ค้นหาและทักขิยัคกรอง คือ รูปซึ่งเกิดแต่กรรม ที่เป็นอกุศลและโลกียกุศล)^{๒๖} ได้แก่ กัมมชรูป มี ๑๘ คือ อินทริยรูป ๘ นั้น หทัยรูป ๑ อวินิพโกรูป ๘ ปริเจทรูป ๑ อนุอุปาทินนรูป (รูปที่ค้นหาและทักขิยัคกรองมิใช่ กัมมชรูป)^{๒๗} ได้แก่ รูป ๑๐ อย่างที่เหลือ^{๒๘}

คู่ที่ ๔ โอปาริกรูป กับ สุขุมรูป^{๒๙} โอปาริกรูป (รูปหยาบปราฏกชัด)^{๓๐} มี ๑๒ คือ ปสาทรูป ๕ วิสัรูป ๗ สุขุมรูป (รูปละเอียดรับรู้ทางประสาททั้ง ๕ ไม่ได้รู้ได้แต่ทางโนทวาร)^{๓๑} มี ๑๖ ที่เหลือจากนั้น (ในรูป ๑๒ อย่าง)^{๓๒}

คู่ที่ ๕ สันติเกรูป กับ ทูเรรูป สันติเกรูป (รูปใกล้รับรู้ง่าย)^{๓๓} มี ๑๒ คือ ปสาทรูป ๕ วิสัรูป ๗ ทูเรรูป (รูปไกลรับรู้ยาก)^{๓๔} มี ๑๖ ที่เหลือจากนั้น (เหมือนคู่ที่ ๔)^{๓๕}

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๕.

^{๒๓} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๖๐/๒๐๕.

^{๒๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๖๑/๒๐๕.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๕,

พระพุทธรูปโสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๓๕๓.

^{๒๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๕๒/๒๐๓.

^{๒๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๕๓/๒๐๓.

^{๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๖.

^{๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๖.

^{๓๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๗๔/๒๑๑.

^{๓๑} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๗๕/๒๑๑.

^{๓๒} พระพุทธรูปโสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๓๕๒.

^{๓๓} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๗๗/๒๑๒.

^{๓๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๗๖/๒๑๑.

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๖.

คู่ที่ ๖ สัปปฏิหารูป กับ อัปปฏิหารูป^{๓๖} สัปปฏิหารูป (รูปที่มีการกระทบกันทำให้เกิดการรับรู้)^{๓๗} มี ๑๒ คือ ปสาทรูป ๕ วิสัทรูป ๗ อัปปฏิหารูป (รูปที่ไม่มีการกระทบ ต้องรู้ด้วยใจ)^{๓๘} มี ๑๖ ที่เหลือจากนั้น (เหมือนคู่ที่ ๔) (ในรูป ๓)^{๓๙}

คู่ที่ ๗ สนิทสสนรูป กับ อนิทสสนรูป สนิทสสนรูป (รูปที่มองเห็นได้)^{๔๐} มี ๑ คือ วัณณะ ๑ (ได้แก่รูปารมณ) อนิทสสนรูป (รูปที่มองเห็นไม่ได้)^{๔๑} มี ๒๗ คือที่เหลือจากนั้น^{๔๒}

คู่ที่ ๘ วัตถุรูป กับ อวัตถุรูป วัตถุรูป (รูปเป็นที่ตั้งอาศัยของ ของจิตและเจตสิก)^{๔๓} มี ๖ คือ ปสาทรูป ๕ หัตถรูป ๑ อวัตถุรูป (รูปอันไม่เป็นที่ตั้งอาศัยของจิตและเจตสิก)^{๔๔} มี ๒๒ คือที่เหลือจากนั้น^{๔๕}

คู่ที่ ๙ ทวารรูป กับ อทวารรูป ทวารรูป (รูปเป็นทวาร คือเป็นทางรับรู้ของวิญญาณห้า และทางทำกายกรรมและวจีกรรม) มี ๗ คือ ปสาทรูป ๕ วิญญัตติรูป ๒ อทวารรูป (รูปอันมิใช่เป็นทวาร)^{๔๖} มี ๒/ที่เหลือจากนั้น^{๔๗}

คู่ที่ ๑๐ อัชฌัตติกรุป กับ พาหिरูป อัชฌัตติกรุป (รูปภายใน ฝ่ายของตนที่จะรับรู้โลก)^{๔๘}

---

^{๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๖.

^{๓๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๕๘/๒๐๘.

^{๓๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๕๕/๒๐๘.

^{๓๙} พระพุทธโฆสเถระ ราชนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๕๓.

^{๔๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๕๖/๒๐๘.

^{๔๑} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๕๗/๒๐๘.

^{๔๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๖.

^{๔๓} พระอนรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๔๗.

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๖ – ๓๔๗.

^{๔๖} พระอนรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๖๕.

^{๔๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๓๔๗.

^{๔๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๗๒/๒๑๑.

มี ๕ คือ ปสาทรูป ๕ พาหิรรูป (รูปภายนอก เหมือนเป็นพวกอื่น)^{๔๙} มี ๒๓ คือ ที่เหลือจากนั้น^{๕๐}

คู่ที่ ๑๑ โจรคาคาหิกรูป กับ อโจรคาคาหิกรูป โจรคาคาหิกรูป (รูปที่รับโจรคือรับรู้อารมณ์ ห้า) มี ๕ คือ ปสาทรูป ๕ (แยกย่อยเป็น ๒ พวก ได้แก่ สัมปัตตโจรคาคาหิกรูป รูปซึ่งได้รับอารมณ์ ที่ไม่มาถึงตนได้ มี ๒ คือ จักขุ และโสตะ กับ อสัมปัตตโจรคาคาหิกรูป รูปซึ่งได้รับอารมณ์มาถึงตน มี ๓ คือ ฆานะ ชิวหา และกาย) อโจรคาคาหิกรูป (รูปที่รับโจรไม่ได้)^{๕๑} มี ๒๓ คือ ที่เหลือจากนั้น (เหมือนคู่ที่ ๑๐)^{๕๒}

คู่ที่ ๑๒ อวินิพโกรูป กับ วินิพโกรูป อวินิพโกรูป (รูปที่แยกจากกันไม่ได้) มี ๘ คือ ภูตรูป ๔ วัฒนธรรม ๑ คันธะ ๑ รส ๑ โอชา (คืออาหารรูป) ๑ [ที่ประกอบกันเป็นหน่วยรวมพื้นฐาน ของรูปธรรม ที่เรียกว่า “สุตฺถัญญุกกัลยา”] วินิพโกรูป (รูปที่แยกจากกันได้)^{๕๓} มี ๒๐ คือ ที่เหลือ จากนั้น^{๕๔}

การเกิดของสิ่งมีชีวิต ในโลกนี้ก็เช่นเดียวกันการก้าวลงสู่ครรภ์^{๕๕} การเกิดใน ครรภ์มารดาเรียก ชลาพุชะ ในกำเนิด^{๕๖} ของคนและเหล่าสัตว์ ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นเชื้อให้ด้วย การผสมพันธุ์ อาศัยธรรมชาติ อาศัยอาหาร ตามนัยอภิธรรมกล่าวไว้ว่า การเกิดเป็นมนุษย์เริ่มตั้งแต่ มีปฏิสนธิ^{๕๗} วิญญาณ ซึ่งเกิดขึ้นต่อจากจุติจิต ในมรณัตถ์นวิถี (วิถีจิตในขณะใกล้เสียชีวิต)^{๕๘} อัน เป็นดวงจิตสุดท้ายต่อจากชาติก่อน ตายจากชาติก่อนแล้วเกิดทันที ไม่มีระหว่างคั่นปฏิสนธิจิตนี้ แหละเป็นองค์ประกอบแห่งการเกิดในครรภ์^{๕๙} หนึ่งใน การเริ่มต้นของชีวิต ๓ อย่างคือ (๑) บิดา

^{๔๙} อภ.ตจ. (ไทย) ๓๔/๖๗๓/๒๑๑.

^{๕๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ, หน้า ๓๔๗).

^{๕๑} พระอนุรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมคตสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๐.

^{๕๒} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไพบูลย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๑ รูปวิภาคนัย แสดงการจำแนกรูปโดยมาติกา, หน้า ๑๘-๑๙. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๓๔๖-๓๔๗.

^{๕๓} พระอนุรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมคตสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๐.

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๓๔๗.

^{๕๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๗, ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ข้อ๓๗ หน้า ๒๕๔.

^{๕๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑, , ดูเทียบ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖/๒๕๓.

^{๕๗} พระอนุรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมคตสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๑๕๗.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘๑.

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๘/๔๔๓.

มารดาอยู่ร่วมกัน (๒) มารดามีระดู (ไข่พร้อมที่จะสืบพันธุ์) (๓) คันธัพพะ (มีปฏิสนธิจิตหรือปฏิสนธิวิญญาณ) เมื่อปฏิสนธิเกิดขึ้นครั้งแรกนั้นรูปที่ปรากฏคือ เป็นน้ำกละ ประมาณเท่าแมลงวันกินอัม หรือเท่าน้ำมัน ที่ติดอยู่ปลายขนจามจุรี เวลาผ่านไป ๑ สัปดาห์ น้ำกละเปลี่ยนเป็นอัมพุทะ คล้ายน้ำล้างเนื้อ เวลาผ่านไปอีก ๑ สัปดาห์ เจริญขึ้นเป็น เปสิ คล้ายน้ำเมือก ผ่านไปอีก ๑ สัปดาห์ กลายเป็นฉนะ ก้อนเนื้อ ผ่านไปอีก ๑ สัปดาห์เกิดเป็นปัญจสาขา คือ ศรีษะ ๑ ขา ๒ แขน ๒ ต่อไปเป็นปริปากเจริญขึ้นจนมี ศรีษะ แขน ขา เป็นรูปร่างขึ้นรวมเวลา ๕ สัปดาห์ ก็เกิด จักขาที่มีตา จมูก ปากขึ้น ต่อไปอีก ๕ สัปดาห์ ก็มีผม ขน เล็บ จนบริบูรณ์ด้วยอาการ ๓๒ ทารกอยู่ในครรภ์มารดา ๕ เดือน ๒๕ วัน หรือ ๑๐ เดือน ก็คลอดออกมา^{๖๐}

กระบวนการเจริญเติบโตของมนุษย์ในครรภ์ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอินทกสูตร โดยลำดับขั้นตอนดังนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ภูเขาอินทกฏ ซึ่งเป็ภพของอินทกยัษ เขตกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นอินทกยัษเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

ผู้รู้ทั้งหลายกล่าวว่า รูปไม่ใช่ชีวิตะ
 สัตว์จะมีร่างกายอย่างไรหนอ
 กระดูกและก้อนเนื้อมาจากไหน
 สัตว์จะอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร
 พระผู้มีพระภาคตรัสว่า
 รูปนี้เป็นกละก่อน
 จากกละเกิดเป็นอัมพุทะ
 จากอัมพุทะเกิดเป็นเปสิ (ชิ้นเนื้อเล็ก)
 จากเปสิเป็นฉนะ (เป็นก้อน)
 จากฉนะเกิดปุ่ม ๕ ปุ่ม ต่อจากนั้น
 ผม ขน และเล็บจึงเกิดขึ้น^{๖๑}
 มารดาของสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์นั้น
 บริโภคข้าวน้ำโภชนาหารอย่างใด
 สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดานั้น

^{๖๐} พระอนุรทระ, พระญาณธระ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๖๐๘.

^{๖๑} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๗.

ก็ยังอัฏภาพให้เป็นไปในครรภ์
ด้วยข้าวน้ำโภชนาหารอย่างนั้น^{๖๒}

ในแต่ละสัปดาห์ ทารกที่อยู่ในครรภ์มารดา จะมีสายสะดือของทารก ติดอยู่กับแผ่นท้องของมารดา สายสะดือจะมีลักษณะ เป็นรูปเหมือนก้านบัว เมื่อมารดาบริโภคอาหารเข้าไปแล้ว สารอาหารจะไปเลี้ยงทารกทางสายสะดือ กระทั่งทารกมีอายุ ๑๐ เดือนจึงคลอดออกมา^{๖๓} หนึ่งเดือนนับตามปีจันทรคติ มี ๒๘ วัน ทารกอายุ ๑๐ เดือนเท่ากับ ๒๘๐ วัน แต่ในปัจจุบัน ๑ เดือน นับตามปีสุริยคติ มี ๓๐ วัน ในปัจจุบันจึงนับว่าทารกจะอยู่ในครรภ์มารดาประมาณ ๙ เดือนหรือกว่านั้น โดยทางการแพทย์จะนับจำนวนวันเท่ากับจำนวนวันทางจันทรคติ คือ ๒๘๐ วันเช่นกัน^{๖๔}

^{๖๒} ศ.ส.(ไทย) ๑๕/๒๓๕/๓๓๘.

^{๖๓} พระอนูรุธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๖๐๖ – ๖๐๗.

^{๖๔} มุลนิธิเศษแผ่พระสัทธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์ตามนัยแห่งกาล, หน้า ๑๖.

แสดงการเปรียบเทียบพัฒนาการของทารกในครรภ์มารดาทั้งจากพระพุทธศาสนาและ
วิทยาศาสตร์^{๖๕}

ลำดับ	พระพุทธศาสนา ^{๖๖}	วิทยาศาสตร์
๑	กลละ (น้ำใส)	Zygote (ไข่ผสมเชื้อ)
๒	อัมพุทะ (น้ำขุ่นขึ้น)	Zygote (ไข่ผสมเชื้อ)
๓	เปลิ (จันเนื้อ)	Embryo (ตัวอ่อน) เริ่มมีทางเดินอาหารหัวใจตุ่มแขนตุ่มขา
๔	มนะ (ก้อนเนื้อ)	Embryo (ตัวอ่อน) เริ่มมีตุ่ม ตา หู จมูก แก้ม เริ่มเป็นเค้า
๕	ปัจจสาขา (ปุ่ม๕ปุ่ม)	Embryo (ตัวอ่อน) มีศีรษะร่างกายมือ๒ข้างเริ่มมีนิ้วมือให้เห็นเป็นเค้า
๖	จักขุทสกะ (เค้าโครงตา)	Embryo (ตัวอ่อน) นิ้วมือกำลังวิวัฒนาการ
๗	โสททสกะ (เค้าโครงหู)	Embryo (ตัวอ่อน) ช่วงที่จะเป็นแขนสั้นมาก
๘	ฆานทสกะ (เค้าโครงจมูก)	Fetus (ทารก) ศีรษะใหญ่กว่าตัว สมองเริ่มเจริญ
๙	ชีวหาทสกะ (เค้าโครงลิ้น)	Fetus (ทารก) อวัยวะเพศเริ่มวิวัฒนาการ
๑๐-๔๒	มีอวัยวะอื่นๆเกิดขึ้น อาทิ ผม ขน	Fetus (ทารก) อวัยวะต่างๆเกิดขึ้นตามลำดับหัวใจมีรูปร่างสมบูรณ์

ในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา สมุฏฐานของรูปเกิดจากกรรม จิต อุดู อาหารแต่ตามหลักวิทยาศาสตร์ซึ่งเป็นวิทยาการทางโลกนั้น สิ่งมีชีวิตหมายถึง สิ่งที่เจริญเติบโตได้ รับประทานอาหารได้ เคลื่อนไหวได้ และสืบพันธุ์ได้ ซึ่งนอกจากจะหมายถึง มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายแล้ว ยังหมายถึงพืชอีกด้วย ในวิสุทธิมรรคกล่าวไว้ว่า ความบังเกิดแห่งรูปกายย่อมมีด้วยการ^{๖๗} อันประกอบด้วยอุปนิสสัย คืออวิชชาและตัณหานั่นเอง คัมภีร์พระพุทธศาสนาปรมาัตถ์ธรรม ๔ รูปปรมาัตถ์ ๓ สมุฏฐานที่ทำให้รูปเกิดขึ้น มี ๔ ประการคือ กรรม จิต อุดู อาหาร^{๖๘} ประมวลรูป ๕ แบบคือ (๑)

^{๖๕} dhamweb in dhamma . posted on 23 Jan 2009. พุทธศาสตร์vsวิทยาศาสตร์#2. [ออนไลน์].

แหล่งที่มา : <http://www.dhamweb.exteen.com/20090123/vs-2> [1ก.พ.2556].

^{๖๖} ศ.ส. ๑๕/๒๓๕/๓๓๓.

^{๖๗} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๒๖.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒๕.

สมุทเทส หมายถึงการแสดงกิริยาโดยย่อ (๒) วิภาค คือ การจำแนกรูปที่แสดงโดยย่อ (๓) สมุฏฐาน คือเหตุทำให้เกิดรูป หมายถึงกรรมเป็นต้น (๔) กลาป หมายถึงหมวดหมู่ คือ สิ่งที่ส่วนย่อยเข้าไปรวมกัน หมายถึงกลุ่ม (๕) ปวตฺติกมฺโตะ แปลว่า โดยลำดับแห่งการเกิดขึ้น^{๖๕}

ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะรูปที่มีสมุฏฐานให้เกิด ๔ อย่าง คือ กรรม จิต อุตุ และอาหาร^{๖๖} เท่ากับว่าร่างกายของคนเรา และสัตว์ทั้งหลายนั้น มีสมุฏฐานให้เกิดมา ๔ อย่าง เหมือนตัวเราขึ้นอยู่กับฐาน ๔ ฐาน คือ กรรม จิต อุตุ อาหาร เป็นการเรียนรู้ปัจจัยที่ทำให้เกิดรูปว่ารูป แต่ละรูปมีปัจจัยอะไรทำให้เกิดขึ้นมาได้ คือรู้รายละเอียดลึกลงไปอีกว่ารูปทั้ง ๒๘ นั้นเกิดจากสมุฏฐานอะไร ร่างกายของมนุษย์ สัตว์ทั้งหลายนั้น ล้วนแต่เกิดและยังมีชีวิตดำรงอยู่ได้มาจากเหตุ ๔ ประการ

๒.๑ รูปที่เกิดจากกรรม

กรรมในทางธรรมหมายถึงการกระทำ^{๖๗} ที่ประกอบด้วยเจตนาหรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความจงใจ^{๖๘} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “เจตนาหิ ภิกฺขเว กมฺมํ วทามิ” แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย เจตยานั้นเอง เราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้ว จึงกระทำด้วยกายด้วยวาจาด้วยใจ^{๖๙} ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนาไม่เรียกว่ากรรม ในความหมายทางธรรม ส่วนกรรม ที่เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดขึ้นได้ คือรูปที่เกิดจากกรรม เรียกว่า “กรรมขรูป”^{๗๐} หทัยรูปและอินทรีรูปทั้ง ๕ ชื่อว่ากัมมขรูป เพราะเกิดจากกรรมอย่างเดียว แท้จริงรูปที่เกิดแล้วกำลังเกิดและจักเกิด ท่านเรียกว่า กัมมขรูป เหมือนเดิมนั่นเอง ได้แก่ ปสาทรูป ๕ คือ จักษุ ตา, โสต หู, ฆานะ จมูก, ชิวหา ลิ้น, กาย, มโนใจ, ภาวรูป ๒ คือรูปที่แสดงความเป็นเพศหญิงหรือชาย^{๗๑} มีหทัยรูป ๑ คือ รูปอันเป็นที่อาศัยของมโนวิญญาณ ชีวิตรูป ๑ คือรูปที่รักษา กัมมขรูป ที่เกิดพร้อมตน กรรมคือ เจตนาในการทำกุศลและอกุศลต่าง ๆ ที่ได้สั่งสมไว้แล้ว เมื่อกรรมทั้งหลายสำเร็จลงเจตนาในการกระทำกรรมนั้น จะทำ

^{๖๕} พระอนุรุทธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๓๔.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๑.

^{๖๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), หน้า ๓ – ๔.

^{๖๘} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๕/๒๘.

^{๖๙} อัง.ญก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔/๔๖๓.

^{๗๐} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๕๓.

^{๗๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่ ๑/ยุติ), หน้า ๒๘๗.

หน้าที่ส่งผลให้สิ่งมีชีวิตทั้งหลาย เกิดขึ้นในภูมิต่าง ๆ เป็นคน สัตว์ เทวดา พรหม^{๓๖} ดังนั้น กรรมที่เป็นสมุฏฐานในการเกิดรูปก็ได้แก่เจตนา ๒๕ คือเจตนาในอกุศลจิต ๑๒ เจตนาในมหาอกุศลจิต ๘ เจตนาในรูปาวจรกุศลจิต ๕ เจตนาทั้ง ๒๕^{๓๗} นี้ย่อมทำให้รูปที่มีกรรมเป็นสมุฏฐานเกิดขึ้นได้ นับตั้งแต่อุปปาทาณะของปฏิสนธิจิตเป็นต้นไป (หนึ่งขณะจิตมี ๓ อนุขณะเล็ก คืออุปปาทะ (เกิด) ฐิตี (ตั้งอยู่) ภังคะ (ดับ) รูปที่เกิดจากกรรม เกิดขึ้นได้ตั้งแต่อนุขณะแรกของปฏิสนธิจิต ส่วนเจตนาในอรุปาวจรกุศลจิต จะส่งผลโดยนามปฏิสนธิในอรุปภูมิ ๔

ในพระอภิธรรมนั้นรูปที่เกิดจากกรรมเป็นสมุฏฐาน เรียกว่า กัมมชรูป^{๓๘} ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นร่างกายนั้น ในทางธรรมเรียกว่า รูปธรรมเป็นธรรมชาติที่ไม่มีความรู้สึกนึกคิดใด ๆ ทั้งสิ้น รูปทั้งหมดเป็นมหาภูตรูป ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป ๔ นั้นเรียกว่ารูปทั้งหมด^{๓๙} ในกัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวไว้ว่ากรรมที่เป็นสมุฏฐานให้เกิดรูปนั้น เรียกว่า กัมมสมุฏฐาน^{๔๐} กรรมคือการกระทำ ที่เกี่ยวข้องกับ กาย วาจา และใจ ถ้าเป็นไปในฝ่ายดีงาม ก็เรียกว่า กุศลกรรม ถ้าเป็นไปในฝ่ายที่ไม่ดี ไม่งามก็เรียกว่าอกุศลกรรม^{๔๑} รูปที่เกิดจากสมุฏฐานกรรมอันมีชื่อว่า กัมมชรูป นั้น มีจำนวนรูป ๑๘ รูปดังนี้ ได้แก่ ปสาทรูป ๕ คือ จักขุปสาทรูป, โสตปสาทรูป, ฆานปสาทรูป, ชิวหาปสาทรูป, กายปสาทรูป^{๔๒}

ถาวรรูป	๒	คือ อิตถิถาวรรูป, ปุริสถาวรรูป
หทยรูป	๑	
ชีวิตรูป	๑	
ปริจเฉทรูป ^{๔๓}	๑	
อวินิพโกรูป	๘	ปฐวี, อาโป, เตโช, วาโย, วัณณะ, คันธะ, รสะ, โอชา

^{๓๖} อัง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒/๑๓๑/๒๓๕.

^{๓๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕/๒๘.

^{๓๘} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมาณู, หน้า ๒.

^{๓๙} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๕๘๔/๑๖๕.

^{๔๐} พระพุทธโฆสเถระ ราชนา, กัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๒๖.

^{๔๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๓.

^{๔๒} พระอนนฺตราชะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๖๗.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๘.

ปสาทรูป ๕ คือรูปที่มีความใส ใสของปสาทรูปนี้ ไม่สามารถมองเห็นด้วยตา ปสาทรูปมี ๕ รูป คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย^{๘๔} ปสาทรูปทั้ง ๕ นี้ มีสภาพเป็นความใสเกิดจากกรรม โดยสมุฏฐานเดียว สามารถรับอารมณ์ได้ และยังผลให้สำเร็จกิจเป็นกุศลหรืออกุศลได้^{๘๕} ปสาทรูปมีความหมาย ๒๒ ประการ (๑) รูปใส (๒) รูปที่ปรากฏของนิมิตอารมณ์^{๘๖}

จักขุปสาทรูป^{๘๗} คือ ปสาทตาเป็นรูปที่มีความใสตั้งอยู่กลางตาลำ มีขนาดหัวเลน ความใสนี้จะซึมซาบอยู่ในเยื่อตาต่างๆ ทั้งเจ็ดชั้น สามารถรับภาพ (หรือรูปารมณ์) ได้ตาหรือจักขุปสาทรูป ในทางพระอภิธรรมมิได้มุ่งหมายให้รู้จักทั้งลูกตา เพราะจักขุปสาทรูปไม่ใช่ลูกตาทั้งลูก ความใสนี้ จะทำหน้าที่รับกระทบภาพที่อยู่ตรงหน้าจักขุปสาทรูปเป็นรูปที่เกิดจากกรรม^{๘๘} คำว่าจักขุ มี ๓ นัย^{๘๙}

โสตปสาทรูป^{๙๐} คือ ปสาทหู โสตประสาท ซึมซาบอยู่ในประเทศ มีสัณฐานคังวแหวน มีขนแดงเล็ก งอกขึ้นแล้ว ภายในช่องโสตอันเป็นที่อาศัย อันธาตุมีประการดังกล่าวแล้ว กระทำอุปการะ และมีฤๅ จิต และอาหารคอยอุปถัมภ์ มีอายุเฟื่องฟู มีวาระเป็นคันคอย แวดล้อม ให้สำเร็จความเป็นวัตถุ และทวารแห่งโสตวิญญาน^{๙๑} คำว่าโสต มีความหมาย ๒ ประการ (๑) รูปได้ยิน(๒)รูปทำให้ผู้ฟังได้ยิน^{๙๒} ฉะนั้นหูทั้งหมดที่มองเห็นเป็นรูปหูนั้น ที่ชื่อว่าโสตปสาท นั้นก็คือ ธรรมชาติชนิดหนึ่งที่เกิดจากกรรม มีความสามารถรับเสียงต่าง ๆ ได้^{๙๓} ตั้งอยู่ภายในช่องหู มีสัณฐานเหมือนวงแหวน มีขนสีแดงเส้นละเอียดเกิดขึ้นโดยรอบ โสตปสาทแผ่อยู่ทั่วบริเวณนั้น มีหน้าที่สำเร็จกิจ ๒ อย่าง คือเป็นที่อาศัยเกิด ของโสตวิญญาน, เป็นทวาร คือ ทางแห่งการรับรู้ อารมณ์ของโสตทวารวิถิ^{๙๔}

^{๘๔} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๔๒-๗๔๓.

^{๘๕} พระอนุรุธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๔๖

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๐

^{๘๗} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๔๔.

^{๘๘} พระอนุรุธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๔๔-๗๔๕.

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน . หน้า ๕๓๙.

^{๙๐} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๔๕.

^{๙๑} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๐๓/๑๕๒.

^{๙๒} พระอนุรุธะ, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๓๙.

^{๙๓} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๐๑/๑๕๒.

^{๙๔} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๔๕

ฉานปสาทรูป^{๕๕} คือประสาทมุก ที่อยู่ในช่องมุก อันมีลักษณะเหมือนกับแพะ เป็นรูปธรรมที่มีความสามารถในการรับคันธารมณ เป็นวัตถุอันเป็นที่ตั้งแห่งฉานวิญญานและเป็นทวารอันเป็นทางให้เกิดฉานทวารวิจิต^{๕๖} ฉานประสาท ชัมชาบอยู่ในประเทศซึ่งเป็นที่อาศัย ได้รับความอุปถัมภ์อนุบาลให้สำเร็จความเป็นวัตถุ และทวารแห่งฉานวิญญาน คำว่าฉาน มีความหมาย ๒ ประการ (๑) รูปปรับกลืน (๒) รูปทำให้ผู้สุดคมรับกลืน^{๕๗}

ชีวหาปสาทรูป^{๕๘} คือ ชิวหาปสาทซึ่งมีลักษณะคล้ายกลีบดอกบัวตั้งอยู่โดยรอบบริเวณปลายลิ้น สำหรับชีวหาปสาทในที่นี้ มุ่งหมายเอาชีวหาปสาทที่เป็นสภาพของรูปปรมาณูที่เรียกว่าชีวหาปสาท ก็คือ ธรรมชาติที่เป็นรูปชนิดหนึ่งซึ่งเกิดจากกรรม มีความใส บริสุทธิ์ เป็นเครื่องรับรสต่าง ๆ^{๕๙} ตั้งอยู่โดยรอบบริเวณลิ้นมีลักษณะคล้ายกลีบบัว มีหน้าที่ให้สำเร็จกิจ ๒ อย่าง คือ (๑) เป็นที่อาศัยเกิด ของชีวหาวิญญานจิต (๒) เป็นทวาร คือทางแห่งการรับรู้อารมณ์ ของชีวหาทวารจิตในปญจทวารวิถี ในที่นี้ ชิวหาปสาทรูปได้ชื่อว่า ชิวหา เพราะเกิดร่วมกับลักษณะ (คือลิ้น)^{๖๐}

ชีวหาประสาท^{๖๑} ชัมชาบอยู่ในประเทศมีลักษณะดังปลายกลีบอุบลเบื่องบน ทามกลางลิ้นอันเป็นที่อาศัย ได้รับความอุปการะอุปถัมภ์อนุบาล และความแวดล้อมมีประการดังกล่าวมา ให้สำเร็จความเป็นวัตถุและทวารแห่งชีวหาวิญญาน^{๖๒} ชิวหาคือรูปเรียกรสอันเป็นเหตุของชีวิตเพราะน้อมนำไปในรสอันเป็นเหตุของชีวิตที่เรียกว่า ชีวิตะ^{๖๓}

กายปสาทรูป^{๖๔} คือ ปสาทกาย ธรรมชาติที่เป็นรูปชนิดหนึ่งซึ่งเกิดจากกรรม มีลักษณะคล้ายสำลีแผ่นบาง ๆ ชุบ น้ำมันจนชุ่ม ซ้อนกันหลาย ๆ ชั้น ตั้งอยู่ทั่วไปในสรรพวงค์กาย เว้นที่ปลายผม ปลายขน ที่เล็บ ที่ฟัน ที่กระดูก ที่หนังหนาด้านซึ่งประสาทตั้งอยู่ไม่ได้กายปสาทรูป เป็นรูปธรรมที่มีความสามารถในการรับรู้โณภูมิจิต^{๖๕} คือ เย็น ร้อน อ่อน แข็ง เป็นวัตถุอันเป็น

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๖} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๐๔/๑๕๓.

^{๕๗} พระอนุรุธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๓๕.

^{๕๘} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๔๕.

^{๕๙} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๑๑/๑๕๕.

^{๖๐} พระอนุรุธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๔๐.

^{๖๑} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๔๕.

^{๖๒} อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๑๘๔/๑๔๔.(๑๒).

^{๖๓} พระอนุรุธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๔๖-๕๔๗.

^{๖๔} อภิ.วิ (ไทย) ๓๕/๑๘๔/๑๔๔.(๑๓).

^{๖๕} พระอนุรุธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๔๓.

ที่ตั้งแห่งกายวิญญาน และเป็นทวาร อันเป็นทางให้เกิดกายทวาร วิถีจิตกายปสาท คือประสาทกายของมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลายแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ (๑) เป็นที่อาศัยเกิดของกายวิญญานจิต (๒) เป็นทวาร คือ ทางแห่งการรับรู้อารมณ์ของกายทวาร ในปัญจทวารวิถี

ถาวรรูป ๒ คือ รูปทำให้เกิดความเข้าใจและเป็นที่มาของชื่อนั้นเอง^{๑๑๖} รูปที่แสดงให้เห็นสภาพหญิงและชาย ด้วยอาศัยรูปร่าง สันฐาน เครื่องหมาย นิสัย อวัยวะ และกิริยาอาการเป็นเครื่องแสดงให้เห็น ถาวรรูปมี ๒ คือ

(๑) อิตถิถาวรรูป รูปที่เป็นเหตุแห่งความเป็นหญิง (เป็นรูปที่เกิดจากกรรม)คือ รูปที่เป็นเหตุแห่งความเป็นหญิง รูปใดที่เป็นเหตุแห่งความเป็นหญิง รูปนั้นชื่อว่า อิตถิภาวะ

(๒) ปุริสถาวรรูป รูปที่เป็นเหตุแห่งความเป็นชาย (เป็นรูปที่เกิดจากกรรม)คือ รูปที่เป็นเหตุแห่งความเป็นชาย รูปใดเป็นเหตุแห่งความเป็นชาย รูปนั้นชื่อว่า ปุริสภาวะ^{๑๑๗}

หทยรูป ๑ คือ รูปที่เป็นที่ตั้งอาศัยเกิดของจิตและเจตสิกเพื่อทำกิจให้สำเร็จเป็นกุศลหรืออกุศล สำหรับในปัญจโวการภูมิแล้ว ถ้าไม่มีหทัยวัตถุคือหทัยรูปเป็นอาศัยของจิตและเจตสิก^{๑๑๘} แล้ว ก็จะไม่สามารถทำงานต่าง ๆ ตลอดจนการคิดนึกเรื่องราว ต่าง ๆ ได้ ฉะนั้นรูปที่เป็นเหตุให้สำเร็จการงานต่างๆจึงชื่อว่าหทัยรูปสัตว์ทั้งหลายย่อมทำในสิ่งที่มีประโยชน์และไม่มีความจำเป็นแบ่งออกเป็น ๒ อย่าง

(๑) มังสหทยรูป ได้แก่ รูปหัวใจที่มีสันฐานคล้ายดอกบัวตูมที่เกาะกลีบ ออกมา แล้วเอาปลายห้อยลง ภายในนั้นเหมือนรังบัวขม

(๒) วัตถุหทยรูป ได้แก่ รูปที่อาศัยเกิดอยู่ในมังสหทยรูป เป็นรูปที่เกิดจาก กรรม ที่ตั้งของหทยรูปนั้น ตั้งอยู่ในช่องที่มีลักษณะเหมือนบ่อ โดประมาณเท่าเมล็ด ดอกบุนนาค ในช่องนี้มีน้ำเลี้ยงหัวใจ หล่อเลี้ยงอยู่ประมาณ ๑ ขงมือ เป็นที่ อาศัยเกิดของจิตและเจตสิกที่ชื่อว่า มโนธาตุ และมโนวิญญานธาตุ สถานที่ตรงนี้เอง ที่เรียกว่า หทยรูป หรือ วัตถุหทยรูป^{๑๑๙}

ชีวิตรูป ๑ คือ รูปที่รักษารูปที่เกิดจากกรรมโดยธรรมชาติของรูปแต่ละกลุ่มที่เกิดจากกรรมนั้น มีชีวิตรูปเป็นผู้ตามรัก^{๑๒๐} ตั้งแต่แรกเกิดให้ตั้งอยู่แล้วก็ดับไปพร้อมกับกลุ่มรูปนั้น ๆ ทั้งนี้

^{๑๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๓๕.

^{๑๑๗} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๓๔๖-๓๔๗.

^{๑๑๘} พระอนุรุทธะ, พระญาณธระ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๔๗.

^{๑๑๙} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๔๘.

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๗.

เนื่องจากกรรมที่ ทำให้รูปเกิดขึ้นนั้น มีหน้าที่ทำให้รูปเกิดเท่านั้น ไม่มีหน้าที่รักษา จีวรรูปเท่านั้นมีหน้าที่ตามรักษา ให้กัมมชรูปนั้น ๆ ดำรงคงอยู่ได้^{๑๑๑}

(๑) เป็นใหญ่ในการรักษารูป องค์ธรรมได้แก่ จีวรรูป

(๒) เป็นใหญ่ในการรักษานาม องค์ธรรมได้แก่ จีวรดินทรียเจตสิก

ปริจเฉทรูป^{๑๑๒} ๑ คือ รูปที่เป็นช่องว่างระหว่างรูปกลาปต่อรูปกลาป มีทั้งสิ่งที่มี ชีวิต และไม่มีชีวิต เป็นรูปที่คล้าย ๆ กับทำหน้าที่ให้รู้ถึงสัณฐานของรูปต่าง ๆ หรือคล้ายกับเป็นผู้จำแนก ให้รู้ได้ซึ่งรูปต่าง ๆ ในบรรดาสิ่งที่มีชีวิต หรือไม่มีชีวิตทั้งหลายนั้น ถ้าไม่มีช่องว่างกั้นกลาง เสียแล้ว ก็ไม่สามารถจะรู้ได้ว่า รูปนั้นมีจำนวนเท่าไร มีสัณฐานเป็นอย่างไร^{๑๑๓} ต่อเมื่อ มีช่องว่างกั้นอยู่จึง กำหนดรู้ได้ว่า มีจำนวนเท่าไร มีสัณฐานอย่างไร และช่องว่างนี้แหละเรียกว่า อากาศธาตุบ้าง เรียกว่า ปริจเฉทรูปบ้าง ปริจเฉทรูป เป็นในสิ่งที่มีวิญญาณและไม่มีวิญญาณถ้าไม่มีปริจเฉทรูปแล้ว จำนวน รูปกลาปก็มีไม่ได้ ที่สุดของรูปก็มีไม่ได้ เขต แดนของรูปก็มีไม่ได้ เพราะรูปเหล่านั้นจะติดกันเป็น พืดไปหมด ไม่มีรูปร่างสัณฐาน และก็นับจำนวนไม่ได้ด้วยปริจเฉทรูป^{๑๑๔}

อวินิพโกรูป ๘ อวินิพโกรูป^{๑๑๕} คือ รูปที่แยกออกจากกันไม่ได้ องค์ธรรมได้แก่ ปฐวี อาโป เตโช วาโย วัณณะ คันธะ รสะ และโอชา (คืออาหารรูป) รวม ๘ รูปอวินิพโกรูป เป็นรูปที่ แยกออกจากกันไม่ได้ หมายความว่าในบรรดารูป ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่ว่ารูปหนึ่งรูปใดก็ตาม รูป นั้นอย่างน้อยต้องมีอวินิพโกรูป ทั้ง ๘ อยู่เสมออย่างในที่ทุกสถาน ในกาลทุกเมื่อ จะ ต่างรูป ต่าง อยู่เป็นไม่มีเลย ส่วนรูปที่เหลืออีก ๒๐ รูปนั้น เป็นรูปที่แยกจากกันได้ ไม่จำเป็นต้องเกิดร่วมกัน ไม่ จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม วินิพโกรูปนี้แม้จะแยกกันเกิด แยกกันอยู่ เป็นรูปที่แยก จากกันได้ก็จริง แต่ว่าเมื่อเกิดก็ต้องเกิดร่วมกับ อวินิพโกรูป ๘ จะเกิดตามลำพัง นั้นไม่มี^{๑๑๖}

^{๑๑๑} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๔๘.

^{๑๑๒} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๔๘.

^{๑๑๓} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๕๓.

^{๑๑๔} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๔๘.

^{๑๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๓๔๗.

^{๑๑๖} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๑๐.

๒.๑.๑ สมุฏฐานที่เกิดรูปกลาป

สมุฏฐานที่เกิดรูปกลาปย่อมเกิดพร้อมกับการปฏิสนธิวิญญานที่ผสมกับรูป^{๑๑๗} รูปกลาปคือกลุ่มรูปที่เกิดขึ้นเป็นหมวด, หมู่, มัด^{๑๑๘} ในปรมัตถทีปนีฎีกาได้ให้ความหมายของรูปกลาปว่า กลาปิยนฺติ เอตฺถาคฺติ กลาปาฯ แปลว่า ธรรมชาติที่ นับเป็นหมวด ๆ เป็นคณะนั้น เรียกว่า “กลาป” หมายความว่า รูปกลาป คือ รูปที่อยู่ร่วมกัน เป็นหมวด เป็นหมู่ เป็นมัด เป็นคณะ เป็นกลุ่ม เป็นก้อน รูปที่เกิดขึ้นพร้อมกัน ดับพร้อมกัน ที่อาศัยร่วมกัน และเป็นที่รวมแห่งองค์ ทั้ง ๓ ซึ่งได้นามว่า รูปกลาป นั้น มีอยู่รวม ๒๑ กลาป หมายความว่า รูปที่อยู่ร่วมกันอันได้ชื่อว่าเป็นรูปกลาปนั้น ต้องประกอบ พร้อมด้วย ๓ ประการนี้ คือ (๑.) เกิดขึ้นขณะเดียวกัน (๒.) ดับขณะเดียวกัน (๓.) มีที่ตั้งเหมือนกัน ดำเนินไปด้วยกัน^{๑๑๙}

แบ่งรูปกลาปตามสมุฏฐานของการเกิด

รูปกลาปที่เกิดจาก กรรม เรียกว่า กรรมชกลาป มี ๕ กลาป

รูปกลาปที่เกิดจาก จิต เรียกว่า จิตชกลาป มี ๖ กลาป

รูปกลาปที่เกิดจาก อุตฺตฺ เรียกว่า อุตฺตชกลาป มี ๔ กลาป

รูปกลาปที่เกิดจาก อาหาร เรียกว่า อาหารชกลาป มี ๒ กลาป^{๑๒๐}

จะเห็นได้ว่า ลักษณะของรูปกลาปเป็นไปในทำนองเดียวกันกับจิตและ เจตสิก คือ จิต เจตสิกต้องเกิดพร้อมกัน ดับพร้อมกัน มีวัตถุที่อาศัยอันเดียวกัน และมีอารมณ์เดียวกันด้วย รวมเป็นองค์ ๔ รูปกลาปก็เหมือนกัน ต้องประกอบด้วยองค์ ๔ ดังกล่าวแล้ว จึงจะได้ชื่อว่า รูปกลาป รูปธรรมใด มีลักษณะไม่ครบองค์ ๔ ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว รูปธรรมนั้นก็ไม่ เรียกว่า รูปกลาป รูปกลาปนี้มีอยู่ ๒๑ กลาป เกิดจาก กรรม จิต อุตฺต อาหาร เป็นสมุฏฐาน มี จำนวน ๕, ๖, ๔ และ ๒

^{๑๑๗} พระพุทธโฆสเถระ ราชนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๒๐.

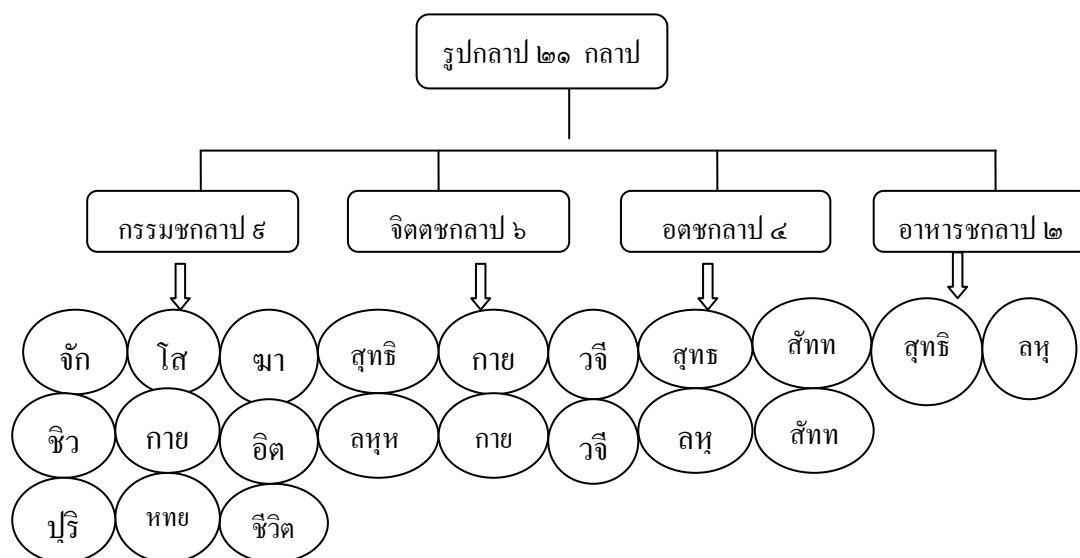
^{๑๑๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๗.

^{๑๑๙} พระอนุรุธะ, พระญาณชะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๒.

^{๑๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุค), หน้า ๘.

ตามลำดับ^{๑๒๑} หมายความว่า กลุ่มรูปที่เกิดจากกรรมอันมีชื่อว่า กัมมชรูปกลาป หรือกัมมช-กลาป
นั้นมี ๕ กลาป หรือ ๕ กลุ่ม ๕ มัค^{๑๒๒}

ภาพสมมุติของรูปกลาปทั้ง ๒๑ กลุ่มรูป^{๑๒๓}

^{๑๒๑} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๔.

^{๑๒๒} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์, หน้า ๕.

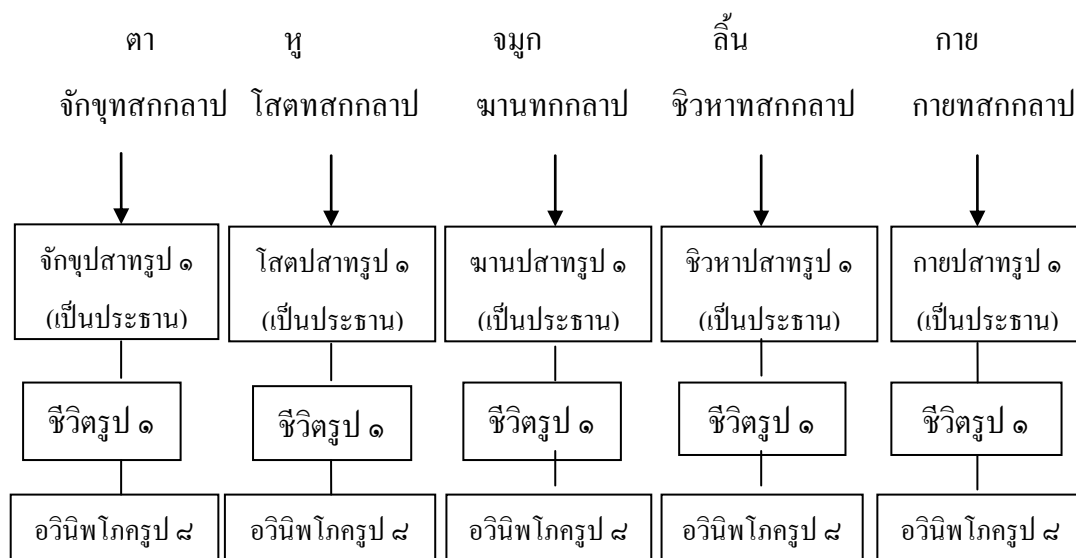
^{๑๒๓} พระพุทธโฆสเถระ วจนา, กัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๕๒๐-๕๒๑.

กรรมชกกลาป คือ กลุ่มรูปที่เกิดจากกรรม มนุษย์ เทวดา พรหม เกิดขึ้นจากกุศลกรรม ส่วนสัตว์ในอบายภูมิเกิดจากอกุศลกรรม กลุ่มรูปที่เกิดจากกรรมมี ๕ กลุ่ม คือ

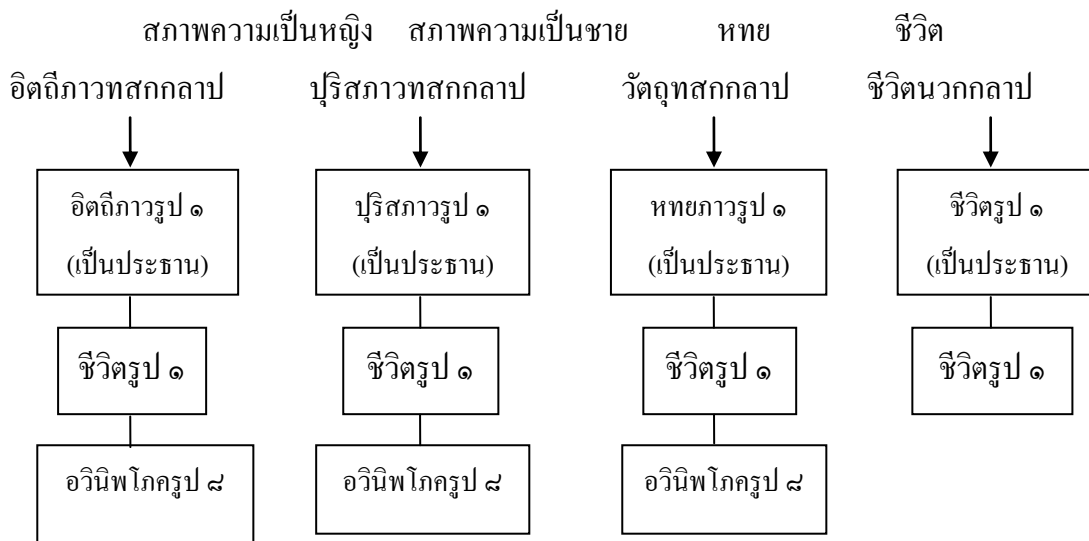
จักขุทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี จักขุปสาท	เป็นประธาน
โสตทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี โสตปสาท	เป็นประธาน
ฉานทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี ฉานปสาท	เป็นประธาน
ชีวหาทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี ชิวหาปสาท	เป็นประธาน
กายทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี กายปสาท	เป็นประธาน
อิตถิภาวทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี อิตถิภาวรูป	เป็นประธาน
บุริสภาวทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี บุริสภาวรูป	เป็นประธาน
วัตถุทสกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี หทยวัตถุรูป	เป็นประธาน
ชีวิตนวกกลาป	หมายถึง กลาปที่มีจำนวนรูป ๑๐ มี ชีวีตรูป	เป็นประธาน ^{๑๒๔}

^{๑๒๔} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี หน้า ๗๒ - ๗๓.

แสดงจำนวนรูปที่รวมเป็นกลาปหนึ่ง ๆ ในปสาทรูป ๕^{๑๒๕}

แสดงจำนวนรูปที่รวมเป็นกลาปหนึ่ง ๆ ใน ภาวรูป ๒ หทยรูป ๑ จิวิตรูป ๑

^{๑๒๕} มุลินธิเผยแพร่พระสังฆธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์, หน้า ๖ - ๗ .

๒.๑.๒ ที่ตั้งของกลุ่มรูปที่เกิดจากกรรม (กรรมชกกลาป)

กรรมชกกลาปจะเกิดเป็นกลุ่ม ๆ อยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเพื่อทำหน้าที่ของตน โดยเฉพาะเท่านั้น เช่น จักขุทสกกลาป คือ กลุ่มรูปที่เกิดที่ตาทำหน้าที่เหมือนจอภาพสำหรับรับกระทบ รูปารมณ์ (สี) เท่านั้น จะทำหน้าที่อย่างอื่นไม่ได้ เช่น จะใช้ตาไปฟังเสียงแทนหูไม่ได้ เป็นต้นที่ตั้งของกลุ่มรูปที่เกิดจากกรรม (กรรมชกกลาป) ตามส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย มีดังนี้

กายส่วนบน ตั้งแต่คอขึ้นไป มีกลุ่มรูปเกิดได้ ๗ กลุ่มคือ^{๑๒๖}

๑. กลุ่มรูปที่เกิดที่ ตา (จักขุทสกกลาป)
๒. กลุ่มรูปที่เกิดที่ หู (กายทสกกลาป)
๓. กลุ่มรูปที่เกิดที่ จมูก (ภาวทสกกลาป)
๔. กลุ่มรูปที่เกิดที่ ลิ้น (ชีวิตทสกกลาป)
๕. กลุ่มรูปที่เกิดที่ กาย (กายทสกกลาป)
๖. กลุ่มรูปที่แสดงความเป็นหญิงหรือชาย (ภาวทสกกลาป)
๗. กลุ่มรูปที่รักษารูปที่เกิดร่วมกัน (ชีวิตทสกกลาป)

กายส่วนกลาง ตั้งแต่คอลงมาถึงสะดือ มีกลุ่มรูปที่เกิดได้ ๔ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มรูปที่เกิดที่ หทัย (หทยวัตถุทสกกลาป)
๒. กลุ่มรูปที่เกิดที่ กาย (กายทสกกลาป)
๓. กลุ่มรูปที่แสดงความเป็นหญิงหรือชาย (ภาวทสกกลาป)
๔. กลุ่มรูปที่รักษารูปที่เกิดร่วมกัน (ชีวิตทสกกลาป)

กายส่วนล่าง ตั้งแต่สะดือลงมาถึงเท้า มีกลุ่มรูปเกิดได้ ๓ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มรูปที่เกิดที่ กาย (กายทสกกลาป)
๒. กลุ่มรูปที่แสดงความเป็นหญิงหรือชาย (ภาวทสกกลาป)

---

^{๑๒๖} รูปกลาปในปฏิสนธิกาลของสังเสทชะและ โปปาติกะในกามภูมิจเกิดได้อย่างมาก ๗ กลุ่ม บางคนเกิดมาตาบอด จักขุทสกก็ไม่มี คนหูหนวกก็ไม่มีมมมีโสททสกจะ คนงมูกไม่รู้กลิ่นจืดว่าไม่มีฆานทสก และผู้ไม่มีเพศก็ไม่มีภาวทสก.

๓. กลุ่มรูปที่รักษารูปที่เกิดร่วมกัน (ชีวิตนวกลาป)^{๑๒๖}

สรุป ในตัวของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายมีรูปที่เกิดจากกรรมโดยส่วนเดียวมี ๕ คือตา (จักขุปสาท), หู (โสตปสาท), จมูก (ฆานปสาท), ลิ้น (ชีวนาปสาท), กาย (กายปสาท), ใจ (หทัยวัตถุ), ความเป็นหญิง (อิตถีกาละ), ความเป็นชาย (บุริสกาละ), ชีวิต (ชีวิตรูป) ทั้งหมดนี้ประกอบเป็นปัจจัยที่อุดหนุนให้เกิดเป็นรูปธรรมนามธรรม ที่จะสร้างกุศลและอกุศล กันต่อไปใครทำกุศลไว้ดีก็ได้ กัมมชรูปดี ใครทำกุศลไว้ไม่ดีก็ได้ กัมมชรูป ที่ไม่ดีส่วน ปาปกาละ โส พราตติยออาหารนั้น มีกรรมเป็นสมุฏฐาน แต่อย่างเดียวก ส่วนที่เหลืออีก ๓ คืออุสมาคะ โส ฌณเตชะ สนตปาณเตชะ นั้นมีสมุฏฐานทั้ง ๔ เป็นฐาน

๒.๒ รูปที่เกิดจากจิต

รูปที่มีจิตเป็นเหตุมีจิตเป็นสมุฏฐาน^{๑๒๗} จิตคือธรรมชาติอย่างหนึ่งที่ทำหน้าที่^{๑๒๘} เห็น ได้ยิน รับกลิ่น รับรส รู้สัมผัสถูกต้อง ตลอดจนธรรมชาติที่ทำให้เกิดการคิดนึก สภาวะของจิตมีทั้งหมด จิตที่เป็นสมุฏฐานให้เกิดรูป เรียกว่าจิตตสมุฏฐาน จิตที่เป็นปัจจัยให้เกิดรูปนี้ ได้แก่จิต ๓๕ ดวงเว้น ทวิปัญญาวุชฌาน ๑๐ เพราะเป็นจิตที่มีกำลังอ่อน จึงไม่สามารถทำให้ จิตตชรูปเกิดขึ้นได้ ทวิปัญญาวุชฌานเป็นจิตที่ได้องค์ (คือ เหตุ ฌานมัลล) ไม่สมประกอบ จึงไม่สามารถทำให้จิตตชรูปเกิดได้ จิตเป็นนามธรรม และมีชื่อเรียกหลายชื่อ เช่น วิญญาน มโน มนัส มนินทริย มโนธาตุ มโนวิญญานธาตุ และมโนตนะ^{๑๒๙} เมื่อกล่าวถึงจิตก็ต้องมีเจตสิกด้วยคือธรรมชาติที่ประกอบกับจิต ปฐกแต่งจิต ทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด ที่แตกต่างกัน ทั้งทางดีและไม่ดี^{๑๓๐} เจตสิกก็เป็นนามธรรมที่เกิดร่วมกับจิต คือเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกันกับจิต และอาศัยที่เกิดที่เดียวกันกับจิต^{๑๓๑} ในสภาพของจิตเป็นเพียงประธานในการรู้ารมณ์ แต่การที่จิตโกรธ หรือจิตโลภ เป็นเพราะมีเจตสิกเข้าประกอบปฐกแต่งให้เกิดความโกรธหรือความโลภนั่นเอง จิตเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ และเจตสิกเกิดโดยไม่มีจิตก็ไม่ได้เช่นกัน

^{๑๒๗} มุลนิธิเศษแผ่พระสัทธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรหมัตถ์, หน้า ๗-๘.

^{๑๒๘} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๗๖๕/๒๒๓.

^{๑๒๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๖๒/๗๓.

^{๑๓๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/.

^{๑๓๑} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรหมัตถ์ปิณี, หน้า ๑๔๑.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖๕.

ในพระบาลีนี้ พระคำรัสว่า “สำเร็จด้วยใจ” หมายความว่า ถูกจิตกระทำให้สำเร็จ กล่าวคือเป็นอาการทางจิต^{๓๓} ส่วนรูปที่เกิดจากจิต เป็นสมุฏฐานจิต^{๓๔} เพราะเป็นที่เกิดแห่งรูป ทำอะไรก็สำเร็จด้วยจิต จะงามหรือไม่งาม จะวิจิตรพิศดารอย่างไรจิตทำได้ ดังพระพุทธเจ้าตรัสในสังยุตต ว่า

“เราไม่พิจารณาเห็นสัตว์อื่นแม้เพียงหมู่เดียว
ซึ่งวิจิตรเหมือนอย่างสัตว์ดิรัจฉานนี้เลย
สัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้นจิตรกรก็คิดด้วยจิตนั่นเอง
จิตนั่นเองวิจิตกว่าสัตว์ดิรัจฉานแม้เหล่านั้น”^{๓๕}

จิตกับเจตสิกและรูปมีลักษณะสามัญตามธรรมชาติ (สามัญลักษณะ) อยู่ ๓ ประการคือ

- (๑) อนิจลักษณะคือลักษณะไม่เที่ยง ไม่คงที่ ต้องเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา
- (๒) ทุกขลักษณะคือลักษณะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้เกิดแล้วต้องดับไปอยู่ตลอดเวลา
- (๓) อนันนลักษณะ คือมีลักษณะที่ไม่ใช่ตัว มิใช่ตน ไม่สามารถบังคับบัญชาได้

สามัญลักษณะทั้ง ๓ นี้เป็นความจริงแท้แน่นอน เป็นกฎธรรมชาติเรียกว่า ไตรลักษณ์ จิตเจตสิกและรูป ที่ประกอบขึ้นเป็นบุคคลหรือเป็นสัตว์ใด ๆ ก็ตาม^{๓๖} นั้นแท้จริงแล้วไม่มีแก่นสารอะไรเลย เป็นเพียงการประชุมกัน ของส่วนประกอบที่มีความไม่เที่ยง เกิดดับ เกิดดับสืบต่อกันอย่างรวดเร็ว (ชั่วลัดนิ้วมือจิตมีการเกิดดับแสนโกศขณะหรือหนึ่งล้านล้านครั้ง) เป็นสภาพที่หาเจ้าของมิได้ ไม่เป็นของใคร ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ไม่เป็นไปตามปรารถนา ไม่ขึ้นต่อบังคับบัญชาของผู้ใด วางเปล่าจากความเป็นคนนั้นคนนี้ วางเปล่าจากความเป็นตัวตน วางเปล่าจากความเป็นนั่นเป็นนี่ ตามที่สมมุติก้นขึ้นมา แต่เป็นสภาวะธรรม อันเป็นไปตามเหตุปัจจัย ขึ้นกับเหตุ ขึ้นกับปัจจัย^{๓๗} พระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นหรือไม่ก็ตาม ปรมัตถธรรมเหล่านี้ก็คงมีอยู่ตามธรรมชาติ พระพุทธองค์เป็นแต่ผู้ทรงค้นพบและนำมาเปิดเผยให้เราทั้งหลายได้ทราบเท่านั้น รูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐาน เรียกจิตตขรูปมี ๑๕^{๓๘} คือ วิญญาณตติรูป ๒ นี้ถือว่าโดยนอ นอน อวินิพโกครูป ๘ สัททรูป ๑ ปริจเฉทรูป ๑

^{๓๓} พระอนุรุทธะ, พระญาณุทธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๑๔๗.

^{๓๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖/๒๘.

^{๓๕} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๑๐๐/๑๕๒.

^{๓๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๑๕๕/๓๐๔.

^{๓๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๑๒๐๑/๓๐๕.

^{๓๘} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางปรมณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์,

วการรูป ๓ ทั้ง ๑๓ นี้ถือว่าโดยไม่นอนอน รูปที่เกิดจากจิต^{๓๓} เรียกว่า จิตตชรูป นั้นในตัวคนเราและสัตว์ทั้งหลาย มีกัมมชรูป ๑๘ เป็นที่ตั้งเป็นฐาน มีจิตตชรูปคือรูปที่เกิดจากจิตเป็นพลังงานของจิตให้ปรากฏเป็นรูปเคลื่อนไหว รูป เปลี่ยนไปอยู่ในท่าต่าง ๆ เช่น รูปอยู่ในท่ายืน นอน ยืน ก้าวไป เหลียวซ้าย แลขวา การเหยียด การกู่ ต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากจิต เป็นไปตามความต้องการของจิต จึงเรียกว่า “กายวิญญูตติ” ถ้าเป็นการพูด การกล่าวทางวาจา ก็เรียกว่า “วจีวิญญูตติ”^{๓๔} ทั้งกายวิญญูตติ และวจีวิญญูตติ^{๓๕} ก็เป็นรูปที่เกิดจากจิต สมุฏฐานจิตที่เป็นปัจจัยให้เกิดรูปนี้ได้แก่จิต ๓๕ ดวง^{๓๖} อรูปาวจรวิบากจิต ๔ อันเป็นผลของอรูปาวจรกุศลซึ่งเจริญรูปวิราค ภavana คือ ปรารภจะให้มีรูป เพราะสำคัญว่ารูปนี้แหละเป็นที่ตั้งแห่งทุกข์ด้วย อำนาจแห่งการเจริญรูปวิราคภavana จึงได้รับผลเป็นอรูปาวจรวิบากจิต ไปปฏิสนธิในอรูปภูมิ อันเป็นภูมิที่ไม่มีรูปใด ๆ เลยรวมทั้งไม่มี จิตตชรูปด้วย ดังนั้น อรูปาวจรวิบากจิต ๔ จึงไม่เป็นสมุฏฐานให้เกิดรูป จิตตชรูปของพระอรหันต์ ก็ไม่เป็นสมุฏฐานให้เกิดรูป เพราะจิตนี้ไม่เป็นปัจจัยให้เกิดปฏิสนธิจิตอีกเลย เป็นจิตที่ปราศจากกิเลสแล้วเมื่อทำหน้าที่จิต จึงไม่ ทำให้จิตตชรูปเกิดได้อีกต่อไป เพราะไม่ต้องการมีจิตอีกต่อไปแล้ว รูปที่เกิดจากจิตก็ย่อมมีไม่ได้

จิต ๓๕ ดวง ที่ทำให้เกิดจิตตชรูปนั้น ก็ทำให้รูปเกิดได้เฉพาะอุปาทกขณะของ จิตนั้น ๆ เท่านั้น เพราะอุปาทกขณะของจิต เป็นขณะที่จิตมีกำลังแรงมาก ส่วนสติ ขณะของจิตและภังคขณะของจิตนั้น กำลังตกกำลังอ่อนเสียแล้วไม่มีกำลังพอที่จะ ทำให้จิตตชรูปเกิดขึ้นได้ จิตตชรูป ๑๕ คือรูปที่เกิดจากจิตมี ๑๕

วิญญูตติรูป ๒ ^{๓๓} (กายวิญญูตติรูป วจีวิญญูตติรูป)

สัททรูป ๑

วการรูป ๓ (ลหุตารูป มหุตารูป กัมมัญญุตารูป)^{๓๔}

ปริจเฉทรูป ๑^{๓๕}

อวินิพโกรูป ๘ (มหาภูตรูป ๔, วัณณรูป ๑, คันธรูป ๑, รสรูป ๑, โยหารูป ๑)

^{๓๓} พระพุทธโมสเถระ รจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๒๗.

^{๓๔} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๗๐/๒๑๑.

^{๓๕} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๖๘/๒๑๐.

^{๓๖} พระอนนุทระ, พระญาณธระ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๑.

^{๓๗} พระพุทธโมสเถระ รจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๗๔๘.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔๘.

^{๓๙} อ้างแล้ว, หน้า ๗๔๘.

รวมเป็น ๑๕ รูป ที่เกิดจากจิต และทั้ง ๑๕ รูปนั้น มี วิญญาณรูป ๒ เท่านั้นที่เกิดจากจิต โดยสมุฏฐานเดียว จิตที่ทำให้เกิดจิตรูปสามัญ (คือจิตตชรูปที่เป็นไปอย่างธรรมดาตามปกติ เช่น การหายใจเข้าหายใจออก หัวใจเต้น หน้าแดง หน้าซีด ซึ่งเกิดรูปเพียงอวินิพโกรูป ๘ เท่านั้น) จิต ทั้ง ๑๕ ดวง คือ

อกุศลจิต	๑๒ ^{๑๔๖} (โลภะ ๘ โทสะ ๒ โมหะ ๒)
กุศลจิต	๘ (เว้นทวิปัญญวิญญาณ ๑๐)
กามโสภณจิต	๒๔ (มหากุศล ๘ มหาวิบาก ๘ มหาภิริยา ๘)
มหัคคตจิต	๒๓ (เว้นอรุปาวจรวิบาก ๔)
โลกุตตรจิต	๘

จิตที่ทำให้อริยาบถใหญ่ทั้ง ๔ ตั้งมั่น ได้แก่ การยืน เดิน นั่ง นอน ได้เป็นปกติ และนาน ได้มีจิต ๕๘ คือ

มโนทวาราวชชนจิต	๑
กามชวนจิต	๒๕ (อกุศล ๑๒ มหากุศล ๘ มหาภิริยา ๘ หสิตุปปาทะ ๑)
อภิญญาจิต	๒ (ของปัญฺชน ๑ อริยบุคคล ๑)
อัปปนาชวนจิต	๒๖ (จิตที่ได้ฌานแล้ว)

จิตที่ทำให้เคลื่อนไหว อริยาบถน้อย และการพูดการอ่านหนังสือ ร้องเพลง การรู้ การเหยียด การก้ม การเงย การเหลียวซ้ายแลขวา การก้าวหน้า การถอยหลัง การกระพริบตา การอ้าปาก การเคี้ยว จิตที่ทำให้รูปเคลื่อนไหวอริยาบถน้อย เป็นไปดังกล่าวแล้วมีจิต ๓๒ ดวง คือ^{๑๔๗}

มโนทวาราวชชนจิต	๑
กามชวนจิต	๒๕
อภิญญาจิต	๒

จิตที่ทำให้การร้องไห้เกิดขึ้น ได้แก่ การร้องไห้ เสียใจ เศร้าโศก รำพึง รำพัน จิตที่ทำให้รูปดังกล่าวเกิดขึ้นได้ก็คือ โทสมูลจิต ๒ จิตที่ทำให้เกิดการขี้ม การหัวเราะเกิดขึ้น ได้แก่ จิต ๑๓ ดวง คือ

^{๑๔๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๔๘๒๓๔.

^{๑๔๗} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๓๕/๒๐๓.

โสมนัส โลกมูล ๔

โสมนัส หลิตุปปาตะ ๑ (เกิดในพระอรหันต์เท่านั้น)

โสมนัส มหากุศล ๔

โสมนัส มหาภิรียา ๔ (เกิดในพระอรหันต์เท่านั้น)

ปุณฺชน ยัมและหวัระะ ด้วยจิต ๘ ดวง คือ

โสมนัส โลกมูล ๔

โสมนัส มหากุศล ๔

พระเสกขบุคคล ๓ ยัมและหวัระะ ด้วยจิต ๖ ดวง คือ

โสมนัส โลกมูล ทิฏฐิกตวิปปยุตต ๒

โสมนัส มหากุศล ๔

พระอเสกขบุคคล ยัมแย้ม ด้วยจิต ๕ ดวง คือ

โสมนัส หลิตุปปาตะ ๑

โสมนัส มหาภิรียา ๔^{๑๔๘}

จิตตชรูป คือ รูปที่เกิดจากจิตโดยแน่นอน (เอกันตะ) นั้นมี ๒ รูป คือ วิญญัตติรูป ๒ ได้แก่ กายวิญญัตติ และวจิตวิญญัตติ^{๑๔๙} หมายความว่า การเคลื่อนไหว ทางร่างกายและการพูดจากัน นั้น ย่อมมีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิตเท่านั้นเพราะการเคลื่อนไหวร่างกาย และการพูดนั้น เกิดจากจิตโดยสมบูรณ์เดียว จิตตชรูป คือรูปที่เกิดจากจิต โดยไม่แน่นอน (อะเนกกันตะ) นั้นมี ๑๓ จิต เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดขึ้นได้ เรียกรูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐานว่า "จิตตชรูป" ได้แก่ จิตตชรูปสามัญ คือการเต้นของหัวใจ การหายใจเข้า-ออก ทำให้โลหิตไหลเวียนไปทั่วร่างกาย จิตตชรูปพิเศษ เกี่ยวกับการหวัระะ การร้องไห้ การร้องเพลง การพูด การอ่าน เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวอิริยาบถ นั่ง นอน ยืน เดิน การเหยียดกู่ ทำการงาน การขีดเขียน

วิษยรูป มีการกระทบกับปสาทรูปทั้ง ๕ มีจักขุปสาทรูป เป็นต้น เป็นอารมณ์ให้แก่ปัญญาวินญาณจิตทั้ง ๕ มีจักขุวิญญานจิต คำว่าโคจรรูปแปลว่า รูปอันเป็นที่โคจรท่องเที่ยวไปของจิต

^{๑๔๘} มูณินิเพยแผ่พระสัทธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรหมัตถ์, หน้า ๓ - ๔.

^{๑๔๙} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๖๔/๒๒๐๕.

มีจักขุวิญญาณ ฉะนั้นการจะเรียกว่า วิสยรูป หรือโคจรรูป ก็เป็นความหมายข้างต้น ส่วนจำนวน ๔ ก็เป็นการนับเฉพาะ วัณณรูป สัททรูป คันธรูป สรูป ถ้าจะนับเป็น ๗ รวมเอาโณภูมิจิต ๓ คือ ปถวิ เตโช วาโย เข้าไว้ด้วยกันเป็น ๗ เพราะทั้ง ๗ เป็นอารมณ์ให้เกิดจิตและเจตสิกเกิดรวมได้ ดังนั้น วิสยรูป หรือโคจรรูป จึงมีความหมายเหมือนกันคือ “รูปที่เป็นอารมณ์ ของปัญจวิญญาณจิต” ซึ่งมีอยู่ ๗ ประการ คือ

รูปารมณ์ ได้แก่ วัณณรูป คือ รูปที่ปรากฏเห็นเป็นสีต่าง ๆ

สัททารมณ์ ได้แก่ สัททรูป คือ เสียงต่าง ๆ

คันธารมณ์ ได้แก่ คันธรูป คือ กลิ่นต่าง ๆ

รสารมณ์ ได้แก่ รสรูป คือ รสต่าง ๆ

ปฐวิโณภูมิจิต ได้แก่ ปฐวิรูป คือ อ่อน แข็ง

เตโชโณภูมิจิต ได้แก่ เตโชรูป คือ ร้อน เย็น

วาโยโณภูมิจิต ได้แก่ วาโยรูป คือ ไหว เกร็ง

เฉพาะรูปที่เกิดจากจิต เป็นสมมุตฐาน มีอีก ๗ อย่าง คือ

จิตตขรูป สามัญ, หัวเราะ, ร้องไห้, เคลื่อนไหว, การพูด, ที่เป็นอริยาบถน้อยใหญ่, ที่เกี่ยวกับอริยาบถใหญ่ตั้งมั่น

จิตตขรูปสามัญ หมายถึงรูปที่เป็นไปตามปกติธรรมดาของร่างกาย เช่น การหายใจ การเต้นของหัวใจ เป็นต้น จิตตขรูปสามัญนี้เกิดได้จากจิตที่เป็นอกุศลก็ได้ เกิดจากกามาวจรโสภณจิต เกิดจาก อเหตุกจิต เกิดจากมหัคคตจิต เกิดจากโลกุตตรจิตก็ได้ เช่น ลมหายใจเข้าออกตามปกติที่ไม่ได้มีการเจริญวิปัสสนาก็อาจจะเป็นจิตตขรูป ที่เกิดจากอกุศล แต่ถ้าพิจารณาลมหายใจเข้าออก โดยความเป็นวิปัสสนา จิตตขรูป นี้ก็เกิดจากกุศลได้^{๕๐}

จิตตขรูป สามัญ เกิดจากจิต ๗๕ ดวง คือ^{๕๑}

อกุศลจิต ๑๒

^{๕๐} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๗๒๐/๒๑๑.

^{๕๑} มุลนิธิเผยแผ่พระสัทธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์ ,

อเหตุกจิต ๘ (เว้นทวิปัญญวิญญาณจิต ๑๐)

กามาวจรโสภณจิต ๒๔

มหัคคตจิต ๒๓ (เว้นอรุปาวจรวิบาก ๔)

โลกุตตรจิต ๘

จิตตชรูปหิวระะ หมายถึง จิตตชรูปที่ทำให้เกิดการ ยัม เกิดการหิวระะ จิตที่ทำให้เกิดการหิวระะได้ มี ๑๓ ดวง

โลกโสมนัสจิต ๔

โสมนัสหสิตุปปาทจิต ๑ (เกิดได้กับพระอรหันต์เท่านั้น)

มหากุศลโสมนัส ๔

มหากิริยาโสมนัส ๔ (เกิดได้กับพระอรหันต์เท่านั้น)

จิตตชรูปที่ทำให้เกิดการ ร้องไห้ ความเศร้าโศกเสียใจจนเกิดการร้องไห้ของคนเรานั้น เกิดจากความโกรธนั่นเอง ได้แก่ โทสมูลจิต ๒ ดวง

จิตที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในอริยาบถย่อย ได้แก่จิตที่ทำให้เกิดการเหยียด ก้ม เงย เหลียวซ้ายแลขวา กระพริบตา อ้าปาก หาว เกิดจากจิต ๓๒ ดวง คือ อกุศล ๑๒ หสิตุปปาทจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ มโนทวาราวชชนจิต ๑ และ อภิญญาจิต ๒

จิตตชรูป ที่ทำให้เกิดการพูด คือการเปล่งวาจาต่างๆ ได้แก่จิต ๓๒ ดวง (เหมือนที่กล่าวแล้ว)^{๑๕๒}

จิตตชรูปที่เป็นอริยาบถใหญ่ คือ จิตที่ทำให้เกิดการยืน เดิน นั่ง นอน (อริยาบถใหญ่) ที่เกิดขึ้นตามปกติขณะที่สบายดี ไม่มีอาการเจ็บไข้ ได้แก่จิต ๕๘ ดวง คือ มโนทวาราวชชนจิต ๑ กามชวน ๒๕ (คือ อกุศล ๑๒ หสิตุปปาทจิต ๑ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘) อภิญญาจิต ๒ อัปปนาชวนจิต ๒๖ (คือ รูปาวจรกุศลจิต ๕ รูปาวจรกิริยาจิต ๕ อรูปาวจรกุศลจิต ๔ อรูปาวจรกิริยาจิต ๔ โลกุตตรจิต ๘)

สัททรูป ๑ เกิดจากจิต เป็นสมภูฐานก็ได้ เกิดจากอตุ เป็นสมภูฐานก็ได้ สำหรับจิตตชรูปนั้น ปรากฏขึ้นไม่ได้โดยเฉพาะตนเอง ต้องอาศัย กัมมชรูป อตุชรูป อาหารชรูป ทั้ง ๓ นี้ เป็นที่ตั้งจึง

^{๑๕๒} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๒๒/๒๑๓.

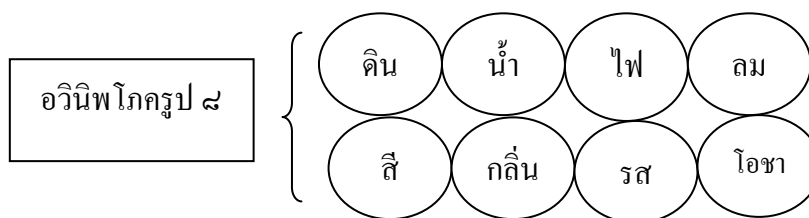

๔. ลหุตาทีเือกาทสกกลาป คือกลุ่มรูปที่ทำให้เกิดความเบา มี ๑๑ รูป

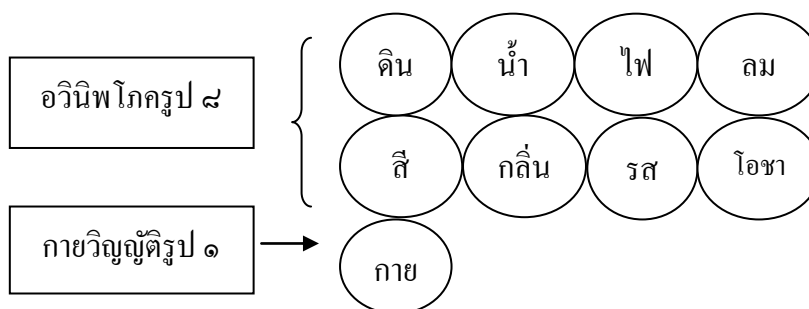
๕. กายวิญญูติลหุตาทีทวาทสกกลาปคือกลุ่มรูปที่ทำให้เกิดการคล่องตัวในการเคลื่อนไหวกายมี ๑๒ รูป

๖. วจีวิญญูติสัทลหุตาทีเตรสกกลาป คือกลุ่มรูป ที่ทำให้เกิดการพูดที่คล่องแคล่วมี ๑๓ รูป^{๑๕๖}

สุทธัญฐกกลาป กลุ่มรูปพื้นฐานมี ๘ รูป ถ้าเกิดจากจิตเป็นสมุฏฐาน จะเกิดในขณะที่จิตใจอ่อนเพลีย โดยที่ยังไม่พูดหรือเคลื่อนไหวกาย กลุ่มรูปนี้ได้แก่ อวินิพโกกรูป ๘^{๑๕๗}

กายวิญญูตินวกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้กายเคลื่อนไหว เกิดขึ้นในขณะที่จิตใจอ่อนเพลียแล้ว เคลื่อนไหวกาย มี ๕ รูป ได้แก่ อวินิพโกกรูป ๘ กายวิญญูติรูป ๑^{๑๕๘}

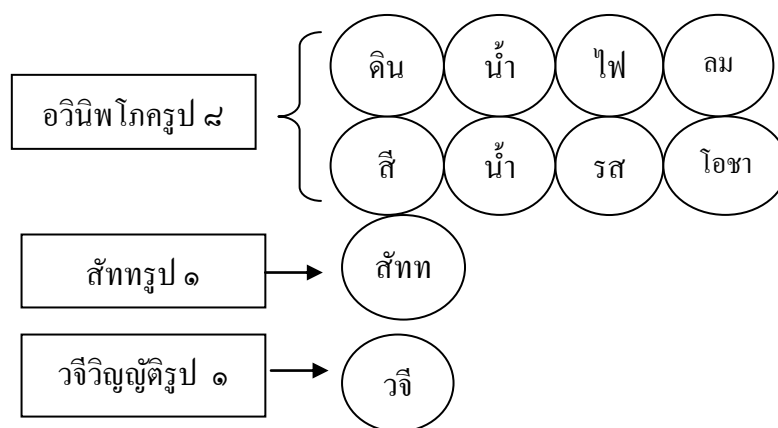

^{๑๕๖} พระอนุรุธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๓.

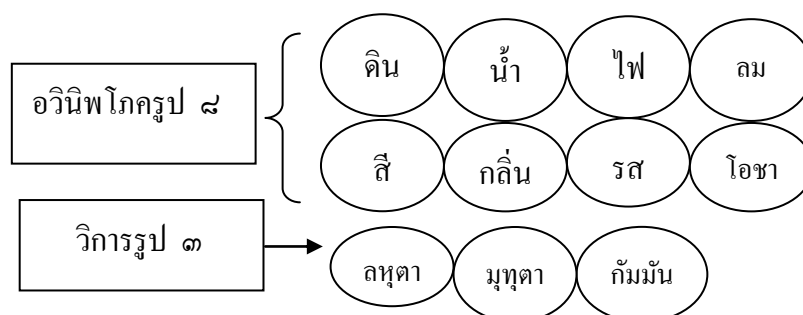
^{๑๕๗} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์, หน้า ๘.

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

วจวิญญูตีสัททสกลกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้เกิดการพูด มีการอ่านหนังสือ ร้องเพลง สวดมนต์ ที่ไม่เป็นไปตามปกติ คือ ทำให้ขณะที่ไม่ค่อยสบาย เกิดความท้อถอย ไม่เต็มใจ กลุ่มรูปนี้มี ๑๐ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ สัททรูป ๑ วจวิญญูตีสัททรูป ๑^{๕๕}

ลหุตาภิเษกาทาสกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้เกิดความเบา เป็นกลุ่มรูปที่เกิดขึ้นใน ขณะที่ไม่ได้มีการเคลื่อนไหว ไม่มีการพูด แต่ในขณะนั้นจิตมีความเข้มแข็งดี หน้าตาแจ่มใสชื่นบาน กลุ่มรูปนี้มี ๑๑ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓^{๖๐}

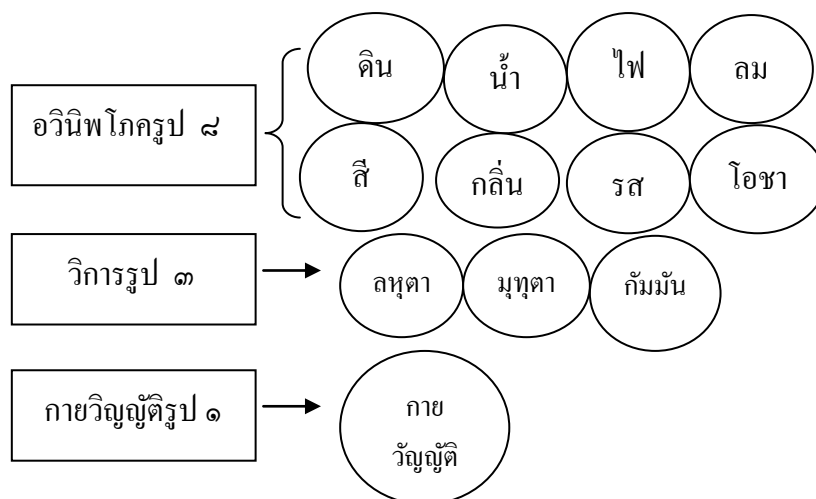

^{๕๕} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์, หน้า ๘.

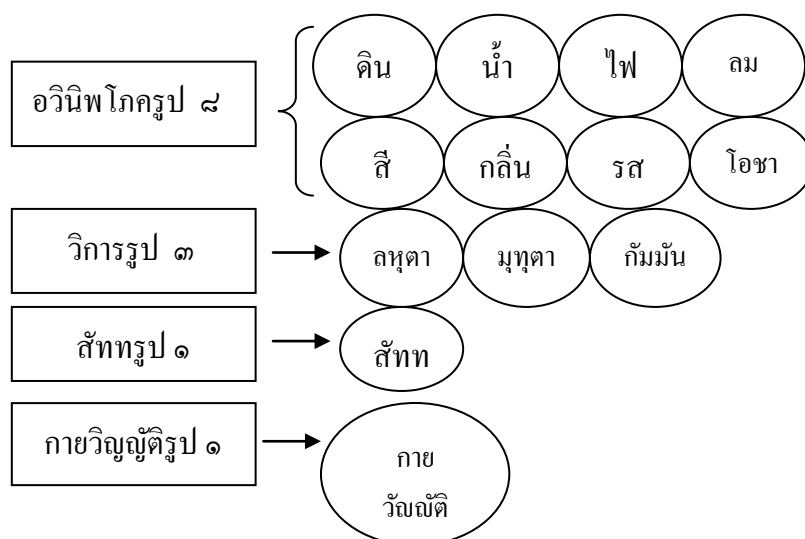
^{๖๐} เรื่องเดียวกัน

กายวิญญูติลหุตาทิตวาทสกกกลาป คือกลุ่มรูป ที่ทำให้เกิดการคล่องตัว ในการ เคลื่อนไหวภายในขณะที่จิตใจแจ่มใส เข้มแข็ง มี ๑๒ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓ กายวิญญูติรูป ๑^{๑๖๑}

วจวิญญูติสัททลหุตาทิตเรสกกกลาป คือ กลุ่มรูปที่ทำให้เกิดการพูดที่คล่องแคล่ว ในขณะที่จิตใจแจ่มใส เข้มแข็ง มีการพูด การสวดมนต์ การร้องเพลง เป็นต้น มี ๑๓ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓ สัททรูป ๑ กายวิญญูติรูป ๑^{๑๖๒}

^{๑๖๑} มุลินธิเพชแผ่พระสัทธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์, หน้า ๘.

^{๑๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ตารางสรุปรูป ๒๘ กับสมมุติฐานที่เกิดของรูป^{๑๖๓}

จำนวนรูป	เกิดจาก กรรม	เกิด จากจิต	เกิด จากอตุ	เกิดจาก อาหาร	หมายเหตุ
มหาภูตรูป ๔	✓	✓	✓	✓	เกิดจากสมมุติฐาน ๔
ปสาทรูป ๕	✓				เกิดจากสมมุติฐานเดียว
โคจรรูป (เว้นลักทะ) ๓	✓	✓	✓	✓	เกิดจากสมมุติฐาน ๔
ลักทรูป ๑		✓	✓		เกิดจาก ๒ สมมุติฐาน
ถารูป ๒	✓				เกิดจากสมมุติฐานเดียว
หทยรูป ๑	✓				เกิดจากสมมุติฐานเดียว
จีวติรูป ๑	✓				เกิดจากสมมุติฐานเดียว
อาหารรูป ๑	✓	✓	✓	✓	เกิดจากสมมุติฐาน ๔
ปริจเฉทรูป ๑	✓	✓	✓	✓	เกิดจากสมมุติฐาน ๔
วิญญัตติรูป ๒		✓			เกิดจากสมมุติฐานเดียว
วีการรูป ๓		✓	✓	✓	เกิดจาก ๓ สมมุติฐาน
ลักขณรูป ๔					ไม่ได้เกิดจาก สมมุติฐานใดเลย
รวม ๒๘	๑๘	๑๕	๑๓	๑๒	

^{๑๖๓} มุลินิธิเผยแพร่พระลักทกรรม, บทเรียนพระลักทกรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมัตถ์,

สรุป บุคคลที่ไม่ได้ศึกษาเรื่องรูปปรมาณู อาจจะเข้าใจว่า สิ่งที่ทำให้รูปร่างกายของมนุษย์หรือสัตว์เจริญเติบโตและดำรงอยู่ได้ เพราะอาหารอย่างเดียว แท้จริงแล้วยังต้องอาศัยปัจจัยอีก ๓ อย่าง คือ กรรม จิต และอตุ ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายบ้างครั้งที่เจ็บไข้ นั้นก็เกิดจากสมุฏฐาน ๔ อย่างเหมือนกัน บางครั้งเจ็บไข้เพราะกรรม ได้เพียรพยายามรักษาเท่าไรก็ไม่หาย แต่เมื่อหมดกรรมก็ทำให้พบหมดดี ยาดี รักษาหายได้

ในตัวคนเราและสัตว์ทั้งหลายนั้น มีกัมมรูป ๑๘ เป็นที่ตั้ง เป็นฐานมี จิตตชรูป คือ รูปที่เกิดจากจิตเป็นพลังงานของ จิตให้ปรากฏเป็นรูปเคลื่อนไหวรูป เปลี่ยนไปอยู่ในท่าต่าง ๆ เช่น รูปอยู่ในท่ายืน นอน ยืน ก้าวไป เหลียวซ้าย แลขวา การเหยียด การกู่ ฯลฯ ต่าง ๆ เหล่านี้เกิดจากจิตเป็นไปตามความต้องการของจิต จึงเรียกว่า กายวิญญูตติ ถ้าเป็นการพูด การกล่าวทางวาจา ก็เรียกว่า วิญญูตติทั้งกายวิญญูตติและวาจิวิญญูตติ ก็เป็นรูปที่เกิดจากจิตเป็นพลังงานของจิต เมื่อจิตต้องการนั่ง รูปนั่งก็เกิด เมื่อจิตต้องการเหยียด ๆ รูปเหยียดก็เกิด เมื่อจิตต้องการให้ รูปเหยียด รูปเหยียดก็เกิด รวมความแล้ว การเคลื่อนไหวของรูปเกิดจากจิต จึงเรียกว่าจิตตชรูป เฉพาะอสุสาสปสุสาสวาโย ลมหายใจเข้าหายใจออก เสโท เหงื่อ, อสุสุ น้ำตา, เขโฬ น้ำลาย, สิงฆาณิกา น้ำมูก, รวม ทั้งหมด นี้มีจิตกับอตุเป็นสมุฏฐาน ส่วนที่เหลือนั้น มีสมุฏฐานทั้ง ๔

๒.๓ รูปที่เกิดจากอตุ

อตุ หมายถึง อุณหภูมิคือ ความร้อน ความเย็น^{๑๖๔} ที่มีอยู่ในร่างกายของสัตว์ทั้งหลายและในสิ่งไม่มีชีวิต แม้ตอนตาย อตุก็ยังคงอยู่ในซากศพต่อไป จนกว่าจะสลายหมดไปเองตามธรรมชาติ รูปที่เกิดจากอตุเป็นสมุฏฐาน เรียก อตุชรูป มี ๑๓^{๑๖๕} คือ อวินิพโกรูป ๘ สัททรูป ๑ ปริจเจทรูป ๑ วิการรูป ๓ ทั้งนี้มีสมุฏฐานเจือกัน อตุคือเตโชธาตุ อตุเป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดขึ้นได้ เรียกรูปที่เกิดจากสมุฏฐานของอตุว่า "อตุชรูป" ได้แก่อตุภายนอกร่างกายของสัตว์คือความร้อนและความเย็นที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในสิ่งต่างๆ ภายนอกในร่างกาย อตุภายในร่างกายของสัตว์มีไอลุ่นภายในร่างกาย ไฟธาตุที่เผาผลาญร่างกาย ให้แก่ไฟธาตุย่อยอาหาร และไฟธาตุที่มีอาการไข้สูง ร้อนจัด อตุ คำว่า "อตุสมุฏฐาน" หมายถึง อตุ เป็นสมุฏฐานให้เกิดรูปได้ และอตุ ในที่นี้หมายถึง

^{๑๖๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๕๕๘.

^{๑๖๕} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมาณู, หน้า ๒.

เตโชธาตุ ๒ อย่าง คือ

(๑) สัตเตโช ได้แก่ ความเย็น ทั้งภายในและภายนอก

(๒) อุณหเตโช ได้แก่ ความร้อน ทั้งภายในและภายนอก^{๑๖๖}

เตโชธาตุทั้ง ๒ นี้รวมเรียกว่า “อุตุ”^{๑๖๗} และอุตุที่ทำให้รูปเกิดนี้มี ๒ อย่าง คือ

(๑) อุตุภายใน เรียกว่า อัชฌัตตอุตุ ได้แก่ อุตุที่เกิดขึ้นภายในร่างกายสัตว์ที่มีชีวิต

(๒) อุตุภายนอก เรียกว่า พหิทฺธอุตุ ได้แก่ อุตุที่เกิดภายนอกกายสัตว์ที่มีชีวิต

อุตุรูป แปลว่ารูปที่เกิดจากอุตุ และอุตุรูปนี้เกิดได้ทั้งภายในและภายนอก สำหรับภายในสัตว์ เกิดขึ้นได้ทุก ๆ ขณะของจิต นับตั้งแต่ฐิติขณะของปฏิสนธิ เป็นต้นมา จิตเกิดขึ้น ๑ ขณะจะมีอนุขณะ ๓ คือ อุปาทขณะ ฐิติขณะ กังคขณะ อุตุรูป ๑๓ รูปที่เกิดจากอุตุมี ๑๓ คือรูปที่เกิดจากอุตุ และรูปที่เกิดจากอุตุมี ๑๓ คือ อวินิพโกรูป ๘ (มหาภูตรูป ๔, วัณณรูป ๑, คันธรูป ๑, รสรูป ๑, โอาชา ๑) ปริจเฉทรูป ๑ วิการรูป ๑ (ลหุตารูป มหุตารูป กัมมัณฺญุตารูป) สัททรูป ๑

อวินิพโกรูป ๘ เป็นรูปที่ไม่สามารถแยกจากกันได้ประกอบด้วยรูป ๘ รูป ได้แก่ ปฐวี, อาโป, เตโช, วาโย, วัณณะ, คันธะ, รสชะ, โอาชา มีอยู่กับทุกรูปเสมอ

ปริจเฉทรูป ๑ คือ ช่องว่างที่กั้นในระหว่างรูปกลาปต่อรูปกลาป (กลุ่มรูป) ไม่มีสภาพของตัวเองโดยเฉพาะ ถึงกระนั้นก็มีความสำคัญ เพราะสิ่งต่าง ๆ ปรากฏเป็นรูปพรรณสัณฐานถ้าไม่มีปริจเฉทรูปแล้ว สิ่งต่าง ๆ จะปรากฏติดพิติดกันหมด^{๑๖๘}

วิการรูป คือรูปที่แสดงออกถึงอาการพิเศษของนิปผันนรูปมีอยู่ ๓ คือ

รูปลหุตา ความเบาของรูป เหมือนร่างกายคนไม่มีโรค ลหุตารูป ได้แก่ รูปที่เป็นความเบาของนิปผันนรูป หรืออาการเบาของนิปผันนรูป ลหุตารูป มีลักษณะที่จตุกะ ดังนี้

อทฺฐตา ลักษณะ	มีความเบาเป็นลักษณะ
รูปานํ คุรุภาววินโนทณ รสา	มีความทำลายของรูปเป็นกิจ
ลหุปรวิวตฺติตา ปจฺจุปฺปฐานา	มีการทำให้ว่องไวเป็นผล

^{๑๖๖} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๕๖๕/๒๕๒.

^{๑๖๗} พระอนุรุทธะ, พระญาณธระ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๕๓.

^{๑๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗๕.

ลหุรูปปทภูฐานา

มีรูปที่เบาเป็นเหตุไกล^{๑๖๕}

รูปมุกตา ความอ่อนของรูป เหมือนหนังที่ฟอกดีแล้ว มุกตารูป ได้แก่ รูปที่เป็นความอ่อนของ นิปผันรูป หรือ อาการอ่อนของ นิปผันรูป มีลักษณะที่ตู่กะ ดังนี้

อดทฐตา ลักษณะ

มีความอ่อน เป็นลักษณะ

รูปานํ ตทฐวิโนทน รสา

มีการทำลายความกระด้างของรูป เป็นกิจ

สพฺพทริยาสุ อวิโรธิตา ปจฺจุปฏฺฐานา มีการไม่ขัดแย้งต่อกิจทั่วไป เป็นผล

มุกตูปปทภูฐาน

มีรูปที่อ่อนเป็นเหตุไกล^{๑๖๖}

รูปกัมมัฏฐตา ความเหมาะแก่การงานของรูป เหมือนของที่หลอมดีแล้ววิการรูป คือรูปที่แสดงอาการพิเศษของนิปผันรูปให้ปรากฏมี ๓ รูป ได้แก่ รูปัสสสทฺหตา ๑ รูปัสสมมุกตา ๑ และรูปัสสกัมมัฏฐตา ๑ แต่นิยมเรียกสั้น ๆ ว่าลหุตารูป (ความเบาของรูป), มุกตารูป (ความอ่อนของรูป), กัมมัฏฐตารูป (การควรของรูป) วิเสสา อาการาการวิการฯ แปลว่าอาการพิเศษของรูป เรียกว่าวิการรูป วิการรูปนี้บางทีก็นับว่ามี ๕ รูปโดยนัยกายวิญญุตติรูป และวิจิณญุตติรูป รวมเข้าไปด้วย^{๑๖๗}

สัททารมณํ หมายถึง เสียงที่กำลังเป็นอารมณ์ของ โสตวิญญานจิตได้แก่ สัททรูปที่ปรากฏให้ได้ยินเป็นเสียงต่าง ๆ สัททารมณํ กับสัททรูป ต่างกันคือ สัททารมณํ หมายถึงเสียงที่กำลังเป็นอารมณ์ของโสตวิญญานจิต จิตกำลังได้ยินเสียงนั้น เสียงที่จิตกำลังได้ยินนั้น เรียกว่าสัททารมณํ สัททรูป หมายถึง เสียงที่ไม่ได้เป็นอารมณ์ของ โสตวิญญานจิต และเสียง ที่เราได้ยินรู้ว่าเขาพูดอะไร หมายความว่าอย่างไร ก็ไม่เรียกว่าสัททารมณํ เรียกว่า ฆัมมารมณํ คืออารมณ์ที่รู้ได้ทางมโนทวาร ถ้าเป็นสัททารมณํจะต้องได้ยินแล้วก็ดับไป โดยไม่รู้ความหมายอะไรการที่รู้ความหมายจากเสียงนั้น ก็เพราะว่า เสียง ที่เป็นอารมณ์ทางโสตทวารนั้นดับไปแล้ว จากนั้นจิตที่เกิดทางมโนทวารรับการ ได้ยินไปคิด นึก โดยอาศัยบัญญัติอารมณ์ในอดีตมาตัดสิน จึงรู้ว่าเสียงที่ดับไปแล้ว นั้น มีความหมายว่าอย่างไร สัททารมณํ มีลักษณะที่ตู่กะ ดังนี้^{๑๖๘}

โสตปฺปฏิหนน ลกฺขณํ

รูปที่มีการกระทบกับโสตปสาท เป็นลักษณะ

^{๑๖๕} อภ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๓๘/๒๐๔.

^{๑๖๖} อภ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๓๘/๒๐๔.

^{๑๖๗} อภ.สง.(ไทย) ๓๔/๖๔๐/๒๐๔.

^{๑๖๘} พระอนนฺตทฺระ, พระญาณธฺชะ, อภิธัมมคตสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๔๒.

โสตวิญญานสุส วิสยภาว รส เป็นอารมณ์ให้โสตวิญญาน เป็นกิจ
 ตสุเสว โจร ปรจุปฏฐาน เป็นที่โจรของโสตวิญญาน เป็นผล
 จตุมหากูต ปทภูฐาน มิมหากูต รูปทั้ง ๔ เป็นเหตุใกล้

สัททะ คือ เสียง ที่กระทบโสตประสาทรูป และทำให้เกิดโสตวิญญานขึ้น สัททะที่มาเป็น
 อารมณ์ให้แก่โสตวิญญานจิตนี้แหละ ได้ชื่อว่า สัททารมณ์ รูปที่ทำให้โสตวิญญานจิตรู้ได้ รูปนั้น
 เรียกว่า สัททรูป คือเสียงที่ปรากฏให้ ได้ยินทางโสตทวารทั้งเสียงที่เกิดจากสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต มี
 โสตวิญญานเป็นผู้ทำ หน้าที่ได้ยิน ที่เรียกว่าได้ยินด้วยหูนั้นแหละเรียกว่า สัททรูปเสียงใดที่ปรากฏ
 ให้ได้ยินทางโสตทวาร ทั้งเสียงที่เกิดจากสิ่งที่มีชีวิตและไม่มี ชีวิต มีโสตวิญญานทำหน้าที่ได้ยิน ที่
 เรียกว่า ได้ยินด้วยหูนั้นแหละเรียกว่า สัททารมณ์ แต่ถ้าเสียงต่าง ๆ เหล่านั้นโสตวิญญานไม่ได้ทำ
 หน้าที่ได้ยิน แต่รู้สึกได้ยินด้วยใจ เช่นคิดถึงที่ไรก็รู้สึกได้ยินก้องอยู่ในใจทุกที อย่างนี้ไม่ใช่สัททา
 รมณ์ แต่เป็น ัมมมารมณ์ เพราะเป็นอารมณ์ที่รู้ได้ด้วยใจทางมโนทวาร ไม่ใช่รู้ได้ด้วยโสตวิญญาน
 สัททารมณ์นี้ จะปรากฏได้เฉพาะที่โสตประสาทได้ยินด้วยโสตวิญญานเท่านั้น ถ้ารู้สึกได้ยินทางมโน
 วิญญาน รู้ได้ทางมโนทวาร ก็ไม่เรียกว่า สัททารมณ์ในจำนวนรูปที่เกิดจากอตุทั้ง ๑๓ รูปนี้ ไม่มีรูป
 ใดรูปหนึ่งเกิดจากอตุโดย แน่นอน คือรูปที่เกิดจากอตุโดยแน่นอนไม่มี ประเภทของอตุชรูป

กัมมปัจจัยอตุชรูป คือ รูปที่เกิดจากอตุ ที่มีกรรมเป็นสมุฏฐาน^{๑๗๓}

จิตตปัจจัยอตุชรูป คือ รูปที่เกิดจากอตุ ที่มีจิตเป็นสมุฏฐาน^{๑๗๔}

อตุปัจจัยอตุชรูป คือ รูปที่เกิดจากอตุ ที่มีอตุเป็นสมุฏฐาน^{๑๗๕}

อาหารปัจจัยอตุชรูป คือ รูปที่เกิดจากอตุ ที่มีอาหารเป็นสมุฏฐาน^{๑๗๖}

ในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย ที่มีอตุชรูปปกคลุมอยู่ทั่วไป และเมื่อ สัตว์
 ทั้งหลายตาย อตุชรูปก็ยังคงปรากฏอยู่ตลอดไป^{๑๗๗} ส่วนกัมมชรูปและอาหารชรูป จะปรากฏอยู่ได้
 ในระหว่างที่สัตว์นั้นยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อสัตว์นั้นตายไปแล้ว กัมมชรูป และอาหารชรูปก็ดับสิ้น
 หอมไป

^{๑๗๓} อภ.ป.(ไทย) ๔๑/๒๒/๔๑๗.

^{๑๗๔} อภ.ป.(ไทย) ๔๑/๔๓/๖๐๘.

^{๑๗๕} อภ.ป.(ไทย) ๔๑/๒๔/๔๑๕.

^{๑๗๖} อภ.ป.(ไทย) ๔๑/๘๑/๔๕๑.

^{๑๗๗} พระพุทธโฆสเถระ ราชนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๓๑.

กัมมปัจจัยเป็นอุตฺตรูป ที่เกิดจากกัมมรูปเป็นปัจจัย กล่าวคือเมื่อกัมมรูปใดเกิดขึ้นและตั้งอยู่ฐิติขณะแล้วก็ปัจจัยให้ อุตฺตรูปนี้เกิดขึ้น ดังนั้นฐานการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไปก็คืจำนวนรูปที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปก็คืของรูปประเภทนี้ที่ย่อมเป็นไป

เช่นเดียวกับกัมมรูป ทุกประการคงผิดกันแต่ที่ต้องเหลื่อมกัน ๑ ขณะเท่านั้น เช่น กัมมรูปเกิดขึ้นที่ อุปาทกขณะของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป กัมมปัจจัยอุตฺตรูปก็เกิดขึ้นที่ฐิติขณะของจิตดวงเดียวกันนี้ ๓ กลาปเช่นเดียวกัน และกัมมรูป ๓ กลาปนี้ ไปดับที่ภังคกขณะของภวังคุปัจเฉทะกัมมปัจจัยอุตฺตรูป ๓ นี้ ก็ไปดับที่อุปาทกขณะของ มโนทวาราวชชนจิต ซึ่งเหลื่อมกัน กับกัมมรูป ๑ ขณะเช่นเดียวกัน ในจำนวนของกัมมปัจจัยอุตฺตรูป ที่เกิดขึ้นตั้งอยู่อย่างมากที่สุด จึงมี ๑๕๓ กลาปเช่นเดียวกับกัมมรูป และจำนวนมากที่สุดนี้มีในอุปาทกขณะของมโนทวาราวชชนจิต ซึ่งเหลื่อมกันกับ กัมมรูป ที่มีในภังคกขณะของ ภวังคุปัจเฉทะ ๑ ขณะและคงมีจำนวนเท่านี้ อยู่ตลอดไปจนกว่า กัมมรูป จะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น

จิตตปัจจัยอุตฺตรูป เป็นอุตฺตรูปที่เกิดจากจิตตรูปเป็นปัจจัย^{๑๗๔} กล่าวคือเมื่อจิตตรูปใดเกิดขึ้นและตั้งอยู่ถึงฐิติขณะแล้ว ก็ปัจจัยให้อุตฺตรูปนี้เกิดขึ้น เป็นทำนองเดียวกันกับที่กัมมรูปเป็นปัจจัยให้กัมมปัจจัยอุตฺตรูปเกิด ฉะนั้นจิตตปัจจัยอุตฺตรูปนี้ จึงเริ่มเกิดในฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ เหลื่อมกับจิตตรูป ๑ ขณะและเริ่มดับที่อุปาทกขณะของชวนจิต แต่ในอุปาทกขณะของชวนจิตก็ยังคงนับรูปที่กำลังดับนี้ด้วย ฉะนั้นเมื่อถึงฐิติขณะของชวนจิตดวงที่ ๑ จึงมีจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเดิมอยู่ ๑๖ กลาป แต่ในฐิติขณะนั้นเองก็มีจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้นอีก ๑ กลาป จึงคงเป็นจำนวนกลาป ๑๗ กลาปเท่าเดิม และจะเป็นอยู่อย่างนี้ตลอดไป

อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปนี้เกิดจากกัมมปัจจัยอุตฺตรูปและจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเป็นปัจจัย กล่าวคือเมื่อรูปทั้งสองประเภทนั้นเกิดขึ้น และตั้งอยู่ถึงฐิติขณะแล้ว ก็ปัจจัยให้อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้น ตั้งอยู่ดับไปของรูปประเภทนี้ ย่อมเป็นไปทำนองเดียวกับ รูปทั้งสองประเภทที่เป็นปัจจัยให้นั้น หากแต่เหลื่อมกันขณะหนึ่งเท่านั้น^{๑๗๕} เช่นกัมมปัจจัยอุตฺตรูปเกิดที่ฐิติขณะ ของปฏิสนธิจิต ๓ กลาป อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปก็เกิดขึ้น ที่ภังคกขณะของจิตดวงเดียวกัน ๓ กลาปและเมื่อจิตตปัจจัยอุตฺตรูปเกิดขึ้นที่ฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ จำนวน ๑ กลาป อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปก็เกิดขึ้น ที่ภังคกขณะของจิตดวงเดียวกันนี้อีก ๑ กลาป รวมกันกับกัมมปัจจัยอุตฺตรูปซึ่งเกิดขึ้นเรื่อย ๆ และคงมีอยู่ในฐิติขณะของภวังคจิตดวงเดียวกันนี้อีก ๑๒ กลาปแล้ว อุตฺตปัจจัยอุตฺตรูปจึงมีอยู่ในภังคกขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑

^{๑๗๔} อภ.ป.(ไทย) ๔๑/๑/๔๐๗.

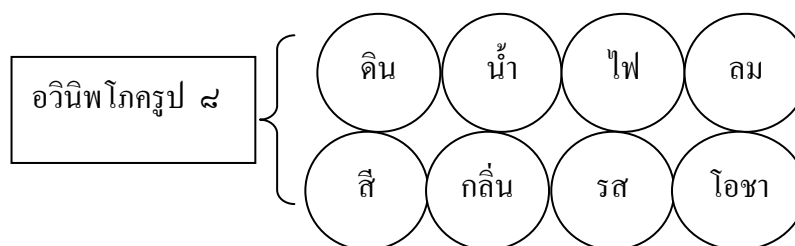
^{๑๗๕} อภ.ป.(ไทย) ๔๑/๓/๑๖๑.

นี้ รวม ๑๓ กลาป หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าในฐิติขณะของภวังคจิตดวงที่ ๑ นี้มีกัมมปัจจัยอุตุรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๒ กลาป กับจิตตปัจจัยอุตุรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑ กลาป ฉะนั้นจึงมีอุตุปัจจัยอุตุรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ในภวังคจิตขณะ ของภวังคจิตดวงที่ ๑ นี้ ๑๓ กลาป ก็ได้และจำนวนของอุตุปัจจัยอุตุรูปนี้ จะเพิ่มขึ้นโดยทำนองนี้เรื่อยๆ ไปจนถึงฐิติขณะของมโนทวาราวชชนจิตจะมีอุตุปัจจัยอุตุรูปเกิดขึ้นตั้งอยู่ ๑๖๕ กลาป ซึ่งเป็นผลมาจาก กัมมปัจจัยอุตุรูป ๑๕๓ กลาป และจิตตปัจจัยอุตุรูป ๑๖ กลาป ซึ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่ในอุปาทกขณะ ของมโนทวาราวชชนจิต ต่อมาเมื่อถึงฐิติขณะของมโนทวาราวชชนจิต กัมมปัจจัยอุตุรูปที่เกิดขึ้นในฐิติขณะ ของปฏิสนธิจิต ๓ กลาปนั้นดับไปแล้ว แต่ในฐิติขณะของมโนทวาราวชชนจิตนั่นเอง^{๔๘๐}

กัมมปัจจัยอุตุรูปก็เกิดขึ้นใหม่อีก ๓ กลาป จึงคงมีอยู่ ๑๕๓ กลาปเท่าเดิม จิตตปัจจัยอุตุรูปที่มีอยู่เดิม ๑๖ กลาปยังไม่ดับไป และเกิดใหม่ในฐิติขณะนี้อีก ๑ กลาป จึงเป็น ๑๗ กลาป ฉะนั้นในภวังคจิตขณะ ของมโนทวาราวชชนจิต จึงมีอุตุปัจจัยอุตุรูป ๑๗๐ กลาป และจะคงมีจำนวนเท่านี้อยู่เรื่อยไป จนกว่ากัมมรูป จะเปลี่ยนแปลง

อุตุขกลาป คือ กลุ่มของรูปที่เกิดมาจากอุตุเป็นสมุฏฐาน อุตุ คือ ความเย็น และความร้อน เกิดได้ทั้งภายในร่างกายและภายนอกร่างกาย คือเกิดได้ทั้งในสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิต ถ้าในสิ่งที่มีชีวิตอุตุขกลาปย่อมเกิดได้ทั้งหมด ๔ กลาป ถ้าภายนอกตัวคนสัตว์จะเกิดได้เพียง ๒ กลาป เท่านั้น อุตุขกลาป มี ๔ กลาป คือ^{๔๘๑}

๑. สุธัมมฐกกลาป ที่เกิดจากอุตุเป็นสมุฏฐานเป็นพื้นฐานของรูปทั้งหมด ทั้งสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิตกลาปนี้ เกิดขึ้นในขณะที่ร่างกาย อ่อนเพลีย ไม่สบาย เป็นต้น มี ๘ รูปได้แก่ อวินิพโกกรูป ๘

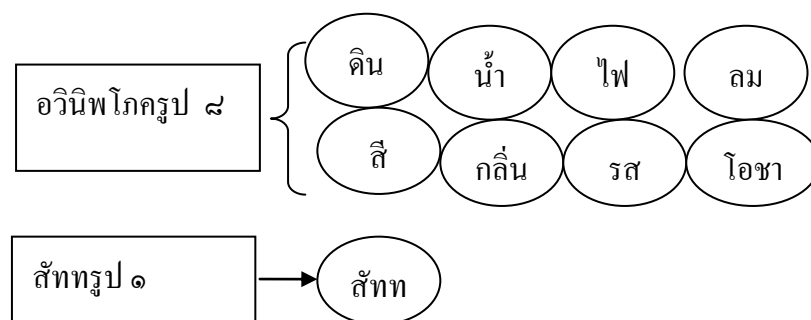

^{๔๘๐} อภิ.ป. (ไทย) ๔๑/๒๑/๑๖๕.

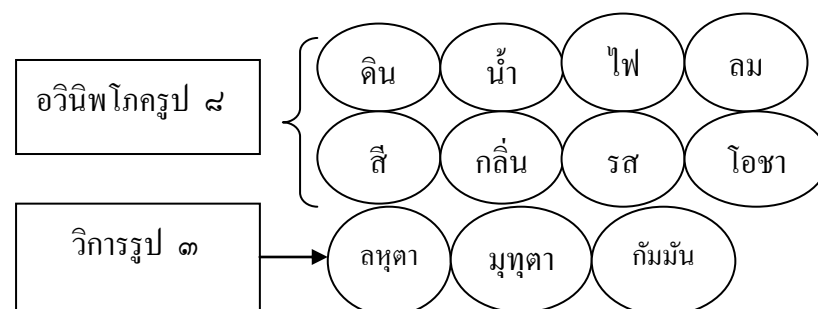
^{๔๘๑} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๕๘๕.

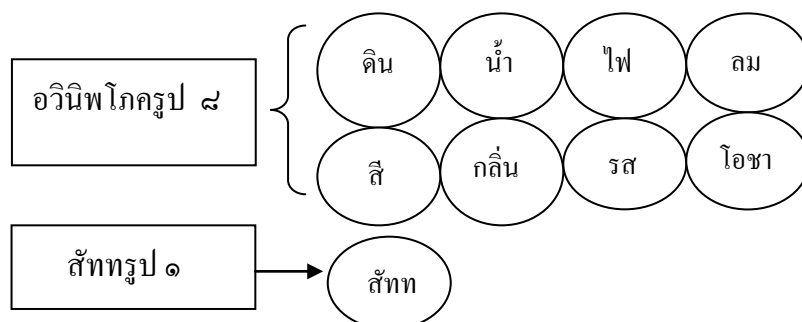
๒. สัตตทณวกกลาป เป็นกลุ่มรูปที่ทำให้เกิดเสียง เกิดขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอก เช่นเดียวกัน แต่เป็นเสียงที่ไม่ชัดเจนนัก เช่นเสียงท้อร้อง เสียงกรน หรือเสียงลมพัด เสียงฟ้าร้อง เป็นต้น มี ๕ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ และ สัตตรูป ๑

๓. ลหุตาทีเอกาทสกกลาป เกิดขึ้นได้เฉพาะในสิ่งที่มีชีวิตเท่านั้น เกิดขึ้นได้ในขณะที่มีร่างกายปกติแข็งแรงดี มี ๑๑ รูป คือ อวินิพโกรูป ๘ และ วิการรูป ๓

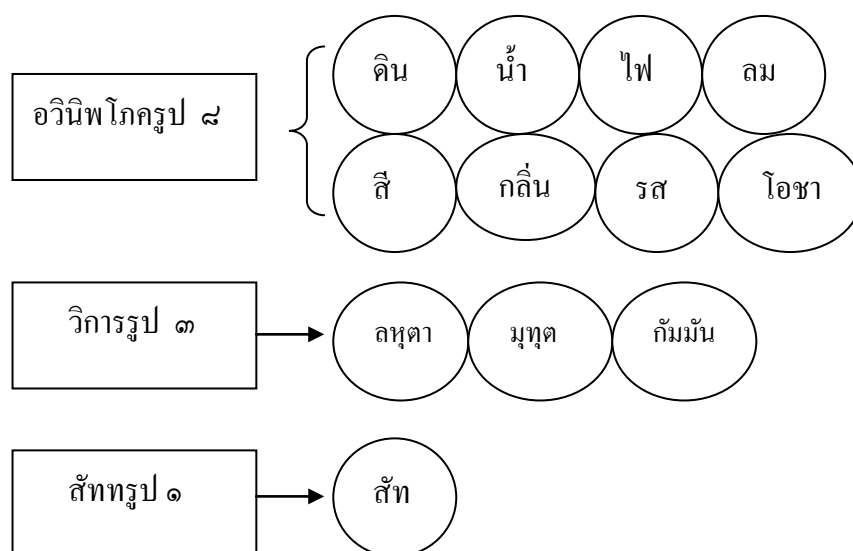

๔. สัตตลหุตาทีทวาทสกกลาป เป็นกลุ่มรูปที่ทำให้เกิดเสียง เกิดขึ้นได้ทั้งภายในและภายนอก เช่นเดียวกัน แต่เป็นเสียงที่ไม่ชัดเจนนัก เช่น เสียงท้อร้อง เสียงกรน หรือเสียงลมพัด เสียงฟ้าร้อง^{๑๘๒} มี ๕ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ และ สัตตรูป ๑

^{๑๘๒} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๖๒๐/๑๕๘.

สัททหุตาทิตวาทสกกลาป เป็นกลุ่มรูปที่ทำให้เกิดเสียง ตามข้อ ๒ คือ กลุ่มของสัททหุตกลาป แต่เป็นเสียงที่ต้องออกมาชัดเจน เช่น เสียงกรน เสียงท้อร้อง เสียงลมหายใจ เป็นเสียงที่ไม่เกี่ยวกับการพูด มี ๑๒ รูป ได้แก่ อวินิพโกรูป ๘ วิการรูป ๓ และ สัททรูป ๑^{๑๘๓}

สรุป ในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่มีอตุขรูปปกคลุมอยู่ทั่วไปและเมื่อสัตว์ทั้งหลายตาย อตุขรูปก็ยังคงปรากฏอยู่ ตลอดไป ส่วนกัมมขรูปและอาหารขรูป จะปรากฏอยู่ได้ในระหว่างที่สัตว์นั้นยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น เมื่อสัตว์นั้นตายไปแล้วกัมมขรูปและอาหารขรูปก็ดับสิ้นหมดไป สำหรับจิตตขรูปนั้น ปรากฏขึ้นไม่ได้โดยเฉพาะตนเอง ต้องอาศัย กัมมขรูป อตุขรูป อาหารขรูป ทั้ง ๓ นี้ เป็นที่ตั้งจึงเกิดขึ้นได้ หมายความว่าจิตตขรูปนี้ ต้องอาศัยร่างกายของสัตว์เกิดขึ้นนั่นเอง ถ้าไม่มีร่างกายแล้ว จิตตขรูปก็เกิดไม่ได้ ปุพฺพโพ น้ำหนอง, มฤตํ น้ำมูตร อุทฺธิยํ อาหารใหม่ กริถํ ทั้งหมดนี้มีอตุเป็นสมุฏฐานแต่อย่างเดียว ส่วนที่เหลือนั้น มีสมุฏฐานทั้ง ๔

๒.๔ รูปที่เกิดจากอาหาร

อาหารรูปที่เป็นสมุฏฐานให้เกิดรูปนั้น ชื่อว่าอาหารสมุฏฐาน^{๑๘๔} ได้แก่อาหารรูปทั้งภายในและภายนอก เช่นเดียวกับอตุ อาหาร ที่ทำให้เกิดรูปได้ และอาหารในที่นี้ หมายถึง โอชา ที่มีอยู่ในอาหารต่าง ๆ นั่นเอง อาหารกล่าวคือโอชา ย่อมยังอาหารสมุฏฐานรูปให้เกิดขึ้น ตั้งแต่ฐิติขณะ

^{๑๘๓} พระอนุรุธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมคตสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๗๑.

^{๑๘๔} พระพุทธโฆสเถระ วจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๒๕.

ของจิตในขณะที่เกิดในกามธาตุอาหาร ๔ ประการแก่สัตว์ทุกจำพวก^{๑๘๕} ที่กลืนกินซึ่งอาหารเข้าไปสู่ภายในร่างกาย โอชา ที่ทำให้อาหารรูปเกิดขึ้นนั้น มีอยู่ทั่วไปในสิ่งต่าง ๆ และมีอยู่ภายใน สัตว์และภายนอกสัตว์โอชาที่มีอยู่ภายในร่างกายของสัตว์ก็เรียกว่า อัชฌัตตโอชา ถ้าโอชานั้นอยู่ภายนอกกายของสัตว์ ก็เรียกว่าพหิทธโอชา อาหารรูปภายในชื่อว่าอัชฌัตต โอชาได้แก่กัมมขโอชาคือ โอชาที่อยู่ใน กัมมขรูป ๑๘ นั้นเองกัมมขโอชา สำคัญมากในการทำงานที่จะช่วยอุปถัมภ์ให้อาหารรูปเกิดขึ้น อาหารรูปภายนอก ชื่อว่าพหิทธโอชา ได้แก่ อุดฺดูขโอชา คือโอชาที่อยู่ใน อวินิพโยกรูป ๘ ที่อยู่ในอาหารต่าง ๆ อันควรแก่การบริโภคทั้งปวง อุดฺดูโอชาทำหน้าที่ให้อาหารรูปเกิดขึ้นโดยตรง อัชฌัตตโอชากับพหิทธโอชาทั้ง ๒ นี้ ทำงานเกี่ยวเนื่องกันคือ อัชฌัตตโอชา ทำหน้าที่อุปถัมภ์ช่วยให้อาหารรูปเกิด ส่วนพหิทธโอชาทำหน้าที่ให้อาหารรูปเกิดขึ้นโดยตรง ในโอชาทั้ง ๒ นี้ กัมมขโอชาสำคัญมากในการทำงานที่จะช่วยอุปถัมภ์ให้อาหารรูปเกิดมากกว่าอุดฺดูโอชา^{๑๘๖}

อาหารรูป ในที่นี้หมายถึง กพฬิการาหาร อาหารที่กินเป็นคำ ๆ หรือโภชนะ ไคอันบุคคลกินเป็นคำ ๆ หรือกระทำให้เป็นของกินโภชนะนั้นชื่อว่า กพฬิการาหาร นั้นหมายถึง โอชะรูป ที่มีอยู่ในอาหารต่าง ๆ เมื่อสัตว์ทั้งหลายได้กินอาหาร โอชะที่อยู่ในอาหารนั้น^{๑๘๗} ก็จะถูกปากเตโชอันเป็นเตโชธาตุที่เกิดจากกรรมที่อยู่ในปากตลอดจนถึงทวารหนัก ก็จะทำหน้าที่เผา หรือย่อยออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ ๑ เป็นกากทิ้งไปโดยระบายออกทางทวารต่าง ๆ ส่วนที่ ๒ เป็นโอชะรูปอยู่ในร่างกายคนและสัตว์ คอยทำหน้าที่ให้อาหารรูป เกิดขึ้น คือโอชะรูปที่อยู่ในร่างกายของคนและสัตว์นี้ ทำให้ร่างกายของคนและสัตว์ ทั้งหลายมีกำลังและเติบโตขึ้น เมื่อร่างกายเจริญเติบโตเต็มที่แล้ว ก็จะทำหน้าที่ให้ร่างกายสมบูรณ์ และมีชีวิตอยู่ได้ รูปที่ทำให้เจริญเติบโต และทำให้ร่างกายสมบูรณ์อยู่นี้แหละ เรียกว่า อาหารรูป แปลว่า รูปที่เกิดจากอาหาร หรือรูปที่เกิดจากโอชะรูปที่ได้มาจาก กพฬิการาหาร นั่นเองอาหารรูป มีลักษณะที่จตุกะ ดังนี้

โอชา ลกฺขณํ มีการทำให้รูปเจริญ เป็นลักษณะ

รูปาหารน รสํ มีการชำระไว้ซึ่งรูป เป็นกิจ

กายปฺตมฺภณ ปจฺจุปฺภูฐานํ มีการอุดหนุนไว้ซึ่งรูปกาย เป็นผล

^{๑๘๕} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๑๔/๖๖๒, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๑/๑๗.

^{๑๘๖} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๒๕.

^{๑๘๗} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๒๕.

อหฺโหมหริตพฺพ ปทญฺฐานํ มีอาหารที่ควรแก่การบริโภคนั้น เป็นเหตุใกล้^{๑๘๘}

รูปกายจะทรงอยู่ได้ ก็เพราะ โอาชาในอาหารเป็นปัจจัย และ โอาชาธาตุในร่างกาย
ร่วมกัน^{๑๘๙} เกื้อกูลอุดหนุนไว้ ถ้าขาดอาหารรูปเหล่านั้นก็จะดำรงอยู่ไม่ได้ที่เรียกว่าอาหาร ตามนัย
แห่งรูปปรมาณแล้ว หมายถึง โอชะรูปที่อยู่ในอาหารนั้น ๆ ทำหน้าที่ทำให้อาหารชรูปเกิดคือ โอชะ
รูปที่ถูกย่อยโดย ปาจกเตโช รูปที่เกิดจากอาหารทั้งหลาย คือรูปมีอาหารเป็นสมุฏฐาน อาหารปัจจัย
คือรูปมีอาหารเป็นปัจจัย^{๑๙๐} อาหารปัจจัยอาหารสมุฏฐาน คือ รูปมีอาหารซึ่งมีอาหารเป็นปัจจัยเป็น
สมุฏฐาน อาหารปัจจัยอุดสมุฏฐานคือรูปมีอยู่ซึ่งมีอาหารเป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐาน^{๑๙๑} รูปที่เกิดจาก
อาหารเป็นสมุฏฐาน เรียก อาหารชรูป มี ๑๒^{๑๙๒} คือ อวินิพโกรูป ๘ ปริจเฉท รูป ๑ วิการรูป ๓
ลักษณะรูปมิได้เกิดจากสมุฏฐานใดเลย ชีวิตที่เป็นรูปของมนุษย์ เจริญอยู่ได้ด้วยอาหาร ๔ อย่างนี้
เป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดแล้ว หรือเพื่อบุญเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด^{๑๙๓} คือ

(๑) กวฬิงการาหาร คืออาหารคือคำข้าว อาหารที่บริโภคดื่มกินให้ร่างกายอยู่ได้

(๒) ผัสสาหารคือ ความกระทบ กิริยาที่กระทบ กิริยาที่ถูกต้อง ภาวะที่ถูกต้อง^{๑๙๔}

ผัสสาหาร คือ อาหารใจ ได้แก่ รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ และ
ธรรมารมณ์ สิ่งเหล่านี้หล่อเลี้ยงให้ชีวิตทางจิตมีกระแสอารมณ์ออกมาทางกาย วาจา และใจ

(๓) มโนสัญญาเจตนาหารคือ ความจงใจ กิริยาที่จงใจ ภาวะที่จงใจ^{๑๙๕} มโนสัญญาเจตนา
หารคือ ความหวัง ความตั้งใจอันมีส่วนที่ทำให้ชีวิตจิตใจมีความสดชื่นอยากมีชีวิตอยู่ที่เรียกว่า
ชีวิตินทรีย์เจตสิก

^{๑๘๘} ลานธรรมจักร.45994.ปริเฉทที่ ๖ รูปสังคหวิภาค. ๑๘ อาหารรูป หน้า 8. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา

:<http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?f=66&t=45994&start=30> [๑ ก.พ.๒๕๕๖]

^{๑๘๙} เรื่องเดียวกัน

^{๑๙๐} อภิ.ป.(ไทย) ๔๑/๑๑๕/๑๐๑.

^{๑๙๑} พระพุทธโฆสเถระ รัตน, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า๑๐๒๕.

^{๑๙๒} มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธธรรม, บทเรียนพระอภิธรรมทางไปรษณีย์ ชุดที่ ๕ ตอนที่ ๒ รูปปรมาณต์,
หน้า ๒.

^{๑๙๓} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๖๔/๑๒๓.

^{๑๙๔} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๓๑/๔๐.

^{๑๙๕} อภิ.สง.(ไทย) ๓๔/๓๒/๔๐.

(๔) วิญญาณาหาร คือ จิต มโน มานัส หทัย ปันตะระ มโน มนายคนะ มนินทริย์ วิญญาณ วิญญาณขันธ และมโนวิญญาณธาตุที่เหมาะสมกัน^{๑๙๖} วิญญาณาหาร คือความรู้และปัญญา

อาหารเป็นปัจจัยหนึ่งที่ช่วยเกื้อหนุนรูป คือร่างกายของมนุษย์ และสัตว์ทั้งหลาย ให้ดำรงชีพอยู่ได้^{๑๙๗} ได้แก่กาวฬิงการาหาร ผัสสาหาร มโนสัจเจตนาหาร และวิญญาณาหาร ทั้ง ๔ อย่างนี้^{๑๙๘} เป็นธรรมที่ให้มีสังขารอยู่ได้ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง   ดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง   ดำรงอยู่ได้ด้วยสังขาร^{๑๙๙}

รูปภายนอกที่เป็น กาวฬิงการาหารคือข้าวสุก ขนมสด ขนมห้าง น้ำ ที่พึงกินทางปาก อาหารที่เรารับประทานแล้ว เมื่อไฟธาตุทำการย่อยแล้ว จะเป็นโอชาหรือสารอาหารไปหล่อเลี้ยงร่างกายดำรงชีพอยู่ได้^{๒๐๐} อาหารที่บริโภคไปคราวหนึ่งสามารถจะอุดหนุนให้รูปภพนี้อยู่ได้ถึง ๓ วัน แต่ถ้าเป็นโอชาที่เป็นทิพย์ย่อมอุดหนุนรูปภพได้ ๑ เดือน หรือ ๒ เดือนและในอาหารที่แม้บริโภคแล้วก็ยังส่งไปให้ถึงทารกในครรภ์ ให้รูปของทารกนั้นดำรงอยู่ได้^{๒๐๑} อาหารเป็นปัจจัยให้ผู้ ที่เข้านิโรธสมาบัติในมนุษย์ภูมิอยู่ได้โดยไม่ต้องรับประทานอาหารเลย^{๒๐๒} มโนสัจเจตนาหารและ วิญญาณาหาร ซึ่งทำให้เกิดผลกรรมของตน ๆ ตามมา เช่น ผัสสะเจตสิกนำมาซึ่งเวทนา เจตสิก วิญญาณนำมาซึ่งรูป-นาม^{๒๐๓} รูปที่เกิดจากอาหาร เรียกว่า อาหารขรูปมี ๑๒ คือ ปริเฉทรูป ๑, วิการรูป ๓, อวินิพโยกรูป ๘ กาวฬิงการาหาร อาหารคือคำข้าวได้แก่อาหารที่กลืนกินเข้าไปหล่อเลี้ยงร่างกาย, อาหารที่เป็นวัตถุ (ข้อ ๑ ในอาหาร ๔)^{๒๐๔} อาหารรูปที่เป็นสมุฏฐานให้เกิดรูปนั้น ชื่อว่าอาหารสมุฏฐาน ได้แก่อาหารรูปทั้งภายในและภายนอกเช่นเดียวกับอตุ

^{๑๙๖} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๓/๔๐.

^{๑๙๗} อภิ.ป. (ไทย) ๔๑/๔๑/๕๕๕.

^{๑๙๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๘๕/๖๓๗.

^{๑๙๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๓/๒๕๑.

^{๒๐๐} อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๘๐/๒๓๗.

^{๒๐๑} พระพุทธโมสเถระ รจนา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๑๐๓๐.

^{๒๐๒} อภิ.ป. (ไทย) ๔๑/๔๔/๑๕๔.

^{๒๐๓} อภิ.ป. (ไทย) ๔๑/๕๔/๕๑๒.

^{๒๐๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๔, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติมช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๘.

อาหารที่ทำให้เกิดรูปได้ ย่อมยังอาหารสมุฏฐานรูปให้เกิดขึ้น ตั้งแต่ฐิติขณะ ของจิตในกาลที่กลืนกินซึ่งอาหารเข้าไปสู่ภายใน เมื่อได้บริโภคอาหาร และอาหารนั้นถูกย่อยด้วย ปาจเตโชธาตุแล้วโอชาแห่งอาหารนั้นก็ซึมซาบเข้าไปในร่างกาย ทำให้เกิดอาหารขรุปรูปถ้าอาหารที่บริโภคไม่ได้รับการย่อยจากเตโชธาตุแล้ว อาหารสมุฏฐานคืออาหารขรุปรูป ก็ไม่เกิดอาหารที่ทำให้เกิดรูปนั้น ถ้าเป็นสัตว์ที่เกิดในครรภ์มารดา โอชาแห่งอาหารที่มารดารับประทานเข้าไปนั้นก็ซึมซาบเข้าไป ให้เกิดรูปแห่งทารก กล่าวสำหรับมนุษย์ ที่เกิดในครรภ์มารดา อาหารขรุปรูป เริ่มเกิดในสัปดาห์ที่ ๓ นับแต่ปฏิสนธิกาล^{๒๐๕} ถ้าสัตว์นั้น เป็นสังเสทหกกำเนิดหรือโอปปาติกกำเนิด จำพวกที่ต้องกินอาหารเมื่อเกิดนั้นร่างกายครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว แต่ยังมีได้บริโภคสิ่งหนึ่งสิ่งใดได้แต่กลืนเสมหะและเขฬะของตนล่วงลำคอแล้วโอชาแห่งเสมหะและเขฬะ ก็ซึมซาบเป็นอาหารขรุปรูป

ดังนั้นจึงรวมความได้ว่าอาหารขรุปรูปย่อมเกิดเมื่อโอชาแห่งอาหารนั้น ซึมซาบเข้าไปในร่างกายและต่อจากนั้นมา อาหารขรุปรูปนี้ก็เกิดทุก ๆ ฐิติขณะจิตตลอดเวลา อาหารปัจจัยอาหารเป็นคำ ๆ อาหารที่กลืนกินเป็นปัจจัยของกายนี้ โดยฐานะเป็นอาหารปัจจัย คือเป็นเครื่องสนับสนุนที่เป็นอาหาร อาหารที่ไม่มีรูปเป็นปัจจัยแห่งธรรมที่ประกอบกัน สัมปยุตตธรรมและแห่งรูปที่มีสัมปยุตตธรรม นั้นเป็นสมุฏฐาน โดยฐานะเป็นอาหารปัจจัย เหตุเกิดและความดับแห่งอาหาร ๔ ชนิดนี้^{๒๐๖} อาหารขกลาป กลาปที่เกิดแต่อาหาร มี ๒ ได้แก่ สุทธัญญูกกลาป และลหุตาภิเอกาทสก คือ กลุ่มรูปที่เกิดจากอาหาร ^{๒๐๗} คนสัตว์จะมีชีวิตอยู่ได้ก็ต้องอาศัยอาหารทั้งนั้นอาหารมีทั้งชนิดที่เป็นรูปเรียกว่า รูปอาหาร และอาหารที่เป็นนาม เรียกว่า นามอาหาร รูปอาหาร ก็คืออาหารที่เรารับประทานเข้าไปเป็นคำ ๆ เรียกว่า กพพิการาหาร^{๒๐๘} เช่น ข้าว น้ำ ยา หรือวิตามินต่าง ๆ ทำให้ร่างกายเจริญเติบโตได้ นามอาหาร มี ๓ คือ ผัสสาหาร มโนสัจเจตนาหาร และ วิญญาณาหาร^{๒๐๙} รูปอาหารเมื่อจัดเป็นกลาปแล้ว ได้ ๒ กลาป คือ

๑. สุทธัญญูกกลาป คือ กลุ่มของรูปที่เกิดจากอาหารที่เรารับประทานเข้าไปที่ยังไม่ย่อย ทำให้เกิดการอืดอัดหรืออ้วนซิมไม่กระปรี้กระเปร่า เนื่องจากยังไม่มีวิธีการรูป ๓ คือ รูปเบา รูปอ่อน

^{๒๐๕} อภิ.ป. (ไทย) ๔๑/๔๓/๖๐๘.

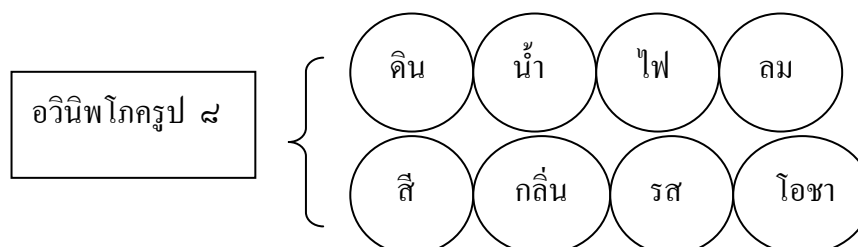
^{๒๐๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๐/๘๔.

^{๒๐๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ (ชำระเพิ่มเติม ช่วงที่๑/ยุติ), หน้า ๘.

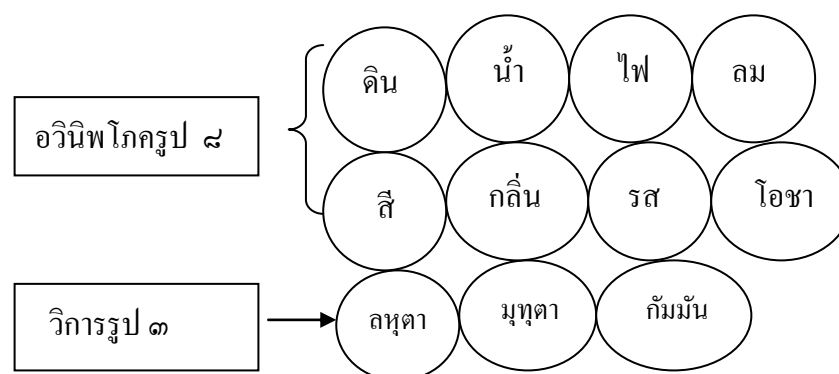
^{๒๐๘} เรื่องเดียวกัน

^{๒๐๙} พระอนุรุทธะ, พระญาณธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, หน้า ๖๐๐.

หรือรูปที่ควรแก่การทำงานเกิดร่วมด้วย ยังไม่เกิดความคล่องตัวที่จะทำงานให้เกิดมีประสิทธิภาพขึ้น กลาปรูปนี้มีเพียง ๘ รูป เท่านั้น คือ อวินิพโกรูป ๘

๒. ลหุตาทีเอกาทสกกลาป คือ อาหารที่ย่อยเป็นโอชะแล้ว มีvikararupa ๓ เข้าประกอบด้วย จึงจำเลี้ยวส่วนต่าง ๆ ของร่างกายทำให้ร่างกายเจริญเติบโตแข็งแรง กลาปรูปนี้จึงประกอบด้วย อวินิพโกรูป ๘ และ vikararupa ๓^{๒๐๐}

๒.๕ สรุป

สมุฏฐานของรูป ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ถือว่าสรรพสิ่งรวม ทั้งมนุษย์เองด้วยมีสาเหตุให้เกิดขึ้นและเป็นไปตามกฎแห่งเหตุปัจจัยในธรรมชาติซึ่งพระพุทธศาสนาเรียกว่า กฎอิทัปปิจจยตา ในปฏิจสมุปบาท^{๒๐๑} หรือกฎแห่งเหตุและผล มีพระพุทธทวณะ แสดงถึงกฎดังกล่าวนี้ไว้ว่า

อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ   เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี

^{๒๐๐} พระอนุรุทธะ, พระญาณุทธะ, อภิธัมมัตถสังคหะ และ ปรมัตถทีปนี, ข้อ ๔๕ หน้า ๗๓.

^{๒๐๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒๒๕/๒๑๕, ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๒/๔๓๔, ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒/๔.

อิมสุปปาทา อิทํ อุปปชติ เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น

อิมสฺมี อสฺติ อิทํ โหติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี

อิมสฺส นิโรธา อิทํ นิรุทฺติ เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ^{๒๑๒}

รูปในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จะเกิดขึ้นได้ทั้งหมดจะต้องมีสมุฏฐาน คือที่เกิด ที่ตั้ง เหตุ ทำให้เกิดร่างกายมนุษย์ก็เช่นเดียวกัน ก่อนที่จะปฏิสนธินั้น จะต้องสมุฏฐานทำให้เกิดกระบวนการ มีขันธ ๕ เป็นกองรูป^{๒๑๓} ทำให้เกิดรูปประกอบหรือเหตุแห่งปัจจัยที่สัมพันธ์กัน จึงจะมีชีวิตเกิดมา ได้รูปขันธ^{๒๑๔} ร่างกายของมนุษย์ สัตว์ เทวดา พรหม ถ้าเราไม่ได้ศึกษาเรื่อง รูปปรมาตม์ แล้ว จะเข้าใจว่า สิ่งที่ทำให้ร่างกายเจริญเติบโต และมีชีวิตอยู่ได้คืออาหารอย่างเดียว แต่ที่แท้จริงแล้วต้องอาศัยอีก ๓ อย่าง คือ กรรม จิต และอุตุ ดังได้กล่าวมาแล้ว ในทำนองเดียวกันการเจ็บไข้ได้ป่วย ของคนเรา ก็เกิดจาก กรรม จิต อุตุ อาหาร เช่นเดียวกัน โรคที่เกิดจากกรรมเมื่อหมดกรรมก็มีเหตุให้ ได้พบกับหมอดี พยาบาลดี ยาดี ทำให้โรคหายได้ จึงกล่าวได้ว่า สรรพสิ่งทั้งหลายทั้งที่เป็น รูปธรรม และนามธรรม ล้วนตกอยู่ในสภาพเดียวกัน เสมอเหมือนกันด้วยลักษณะ ๓ ประการ คือ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ทุกอย่างเป็นของไม่เที่ยง ไม่ว่าจะมองไปอนุใด ๆ ส่วนใด ๆ ก็ตาม เราก็ จะพบลักษณะดังกล่าวไม่มีข้อยกเว้น^{๒๑๕}

รูปทั้ง ๒๘ ที่ได้กล่าวผ่านไปแล้วโดยนัยต่าง ๆ เป็นความรู้ที่จะทำให้รู้จักคำว่า “รูป” ได้ อย่างละเอียดถูกต้อง จะได้ไม่หลงเข้าใจผิดระหว่างรูปกับอริยาบถ ในอริยาบถต่าง ๆ มีการเดิน ยืน นั่ง นอน นั้นไม่ใช่รูปเพราะเป็นเพียงกิริยาอาการท่าทางเท่านั้น การเจริญวิปัสสนาเพื่อให้รู้จักนาม และรูป ต้องรู้สมุฏฐานแห่งการเกิดอริยาบถ ซึ่งสมุฏฐานแห่งการเกิดอริยาบถก็คือวาโยธาตุ หรือธาตุ ลมนั่นเอง ถ้าพิจารณาได้อย่างถูกต้อง อย่างนี้คือการเจริญวิปัสสนา ได้อย่างถูกต้องแท้จริง กวฬิงการาหาร ทำให้ร่างกายทรงตัวอยู่ได้ มโนสัญญาเจตนาหาร ทำให้เกิดการสานเจตนาของการ กระทำ ซึ่งทำให้มีปฏิสนธิชีวิตของกรรม และวิญญาหาร ทำให้เกิดความรู้ต่างๆ จิตกับ ร่างกายมี กิจการงานต่างกัน แต่ประสานกันจึงมีองค์กร (การกระทำทั้งหมด) เป็นหน่วยเดียว ซึ่งย่อมส่งผล ในทางที่เหมือนกัน

การกระทำทางกายและวาจา ถ้ามีจิตสร้างเจตนาร่วมล้วนถือเป็นการกระทำที่มีวิบาก กรรมสมบูรณ์ในตัวเอง อันจะส่งผลของการกระทำไปสู่ปัจจุบันและอนาคตของการกระทำนั้นได้

^{๒๑๒} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๔๐๖/๔๔๑.

^{๒๑๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๒/๑๓.

^{๒๑๔} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓/๑๓.

^{๒๑๕} ศ. นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๕/๒๕๘.

สิ่งเหล่านี้ที่ช่วยหล่อเลี้ยงนามรูป ให้มีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไป ตามวัฏจักรของกรรม การศึกษาสมุฏฐาน ของรูปกลาป จะทำให้เราทราบถึงกลุ่มรูป ที่เกิดมาล้วนมีเหตุหรือสมุฏฐานแห่ง การเกิดทั้งสิ้น จะได้ไม่เกิดความสงสัยว่า คนหรือสัตว์ทั้งหลาย เกิดมาได้อย่างไร ตลอดจนเป็น ความรู้ให้เข้าถึงวิปัสสนาได้

สมุฏฐาน หรือเหตุ ที่ทำให้รูปเกิดขึ้นรูป ทุกรูปจะเกิดขึ้นเองตามลำพังไม่ได้ ต้องมี สมุฏฐานให้เกิด เหตุที่ทำให้รูปเกิดขึ้นได้มี ๔ อย่าง คือ กรรม จิต อุตุ อาหารนอกจากสมุฏฐานทั้ง ๔ แล้วไม่มีสิ่งใดทำให้เกิดรูปได้ รูปแต่ละหมวดจะมีสมุฏฐาน การเกิดไม่เท่ากัน แต่มีความเท่าเทียม กันของสัตว์โลกที่เป็นไปตามกรรมก็คือ

อายุ อสุมา จ วิญญานํ ยथा กายํ ชนฺติมํ
 อปวิทุโธ ตทา เสดติ นิรตุถํ ว กลิงฺครํ
 ธรรม ๓ ประการ คือ อายุ ใ่อุ่น วิญญาน ละครายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้งนอนนิ่ง
 เหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา^{๒๑๖}

สรุปภาพรวมเรื่องสมุฏฐานรูปปรมัตถ์และสมุฏฐานรูปที่เกิดจากสมุฏฐาน ๔ คือ กรรม จิต อุตุ และอาหารมีดังนี้

สมุฏฐานรูปปรมัตถ์คือธรรมชาติที่ต้องย่อยยับแตกดับทำลายไปด้วยเหตุธรรมชาติ คือ ความร้อนและความเย็นเป็นเหตุโดยตรง อำนาจปฏิบัติภยธรรม มีขุณฺเหเลอบ ริน ไร บั้ง ร่าน แดค ลม เป็นเหตุโดยปริยาย เป็นต้น จำนวนรูปทั้งหมดมี ๒๘ รูป คือ มหาภูตรูป ๔ อุปาทยรูป ๒๔ หรือ นิปผันนรูป ๑๘ อนิผันนรูป ๑๐ มหาภูตรูป ๔ หมายถึงรูปที่ปรากฏชัดเป็นรูปหลัก รองรับรูปอื่นๆ ทั้งปวงมี ๔ รูปได้แก่ ปฐวิ(ดิน) อาโป(น้ำ) เตโช(ไฟ) วาโย(ลม) อุปาทยรูป ๒๔ เป็นรูปที่ต้องอาศัย มหาภูตรูปเกิด มี ๒๔ รูปคือ ปสาทรูป ๕ โคจรรูป ๔ (วัณณ, ลัทท, คันธ, รส) หรือ ๗ ภาวรูป ๒ (อิตถิ, ปุริส) หทยรูป ๑ ชีวิตรูป ๑ อาหารรูป ๑ ปริเฉทรูป ๑ วิญญูตรูป ๒ (กายวิญญูต , วจิวิญญูติ) วิการรูป ๑ (ลหุตา, มุทุตา, กัมมัณฺญูตา) ลักษณะรูป ๔ (อุปจย, สันตติ, ชรตา, อนิจจตา) นิปผันนรูป ๑๘ หมายถึง รูปปรมัตถ์ที่มีสภาวะลักษณะของคน โดยเฉพาะมีจำนวน ๑๘ รูป อนิผันนรูป ๑๐ หมายถึงรูปที่อาศัยนิปผันนรูปเป็นรูปที่แสดงจำนวน รูปร่างสัณฐาน และอาการของนิปผันนรูป

สมุฏฐานที่ทำให้รูปเกิดจากสมุฏฐาน มี ๔ ประการ คือ

กรรม เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดได้คือ รูปที่เป็นผลของกรรมนั้นเรียกว่า กัมมชรูป ได้แก่

^{๒๑๖} ม.ม. ๑๒/๔๕๗/๔๕๕.

ประสาทรูป ๕	คือ	ประสาทตา หู จมูก ลิ้น กาย
ถาวรรูป ๒	คือ	รูปที่แสดงความเป็นหญิงหรือชาย
หทัยรูป ๑	คือ	รูปอันเป็นที่อาศัยของมนโณวิญญาณ
จิตรูป ๑	คือ	รูปที่รักษากัมมรูปที่เกิดพร้อมตน

จิต เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดได้คือ รูปที่เกิดจากจิตเป็นสมุฏฐานเรียกว่า จิตตชรูป ได้แก่ จิตตชรูปสามัญ มีการดันของหัวใจ การหายใจเข้าออก ทำให้โลหิตไหลเวียนไปทั่วร่างกาย

จิตตชรูปพิเศษ เกี่ยวกับการหวัระะ การร้องไห้ การร้องเพลง การพูด การอ่าน เกี่ยวกับการเคลื่อนไหวอริยาบถ นั่ง นอน ยืน เดิน เขยิบคู้ ทำการงาน การขีดเขียน เป็นต้น

อุตุ เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดได้คือ รูปที่เกิดจากอุตุเป็นสมุฏฐานเรียกว่า อุตุชรูป ได้แก่ อุตุภายนอกร่างกายของสัตว์ คือความร้อนและเย็นที่ปรากฏทั่วอยู่ไป ในสิ่งต่างๆ ภายนอก ร่างกาย อุตุภายในร่างกายของสัตว์ คือไออุ่นภายในร่างกาย ไฟธาตุที่เผาผลาญร่างกายให้แก่ ไฟธาตุย่อยอาหารและไฟธาตุที่มีอาการไ้สูง ร้อนจัด

อาหาร เป็นสมุฏฐานให้รูปธรรมเกิดได้คือ รูปที่เกิดจากอาหารเป็นสมุฏฐานเรียกว่า อาหารชรูป ได้แก่

พหิททโธชา คืออาหารชรูปที่มีอยู่ในอาหารต่างๆ เช่น ข้าว ปลาอาหาร ขนมน นม เนย ผลไม้ต่างๆ ที่สัตว์ทั้งหลายได้กลืนกิน ดื่มเข้าไปบำรุงเลี้ยงร่างกาย

อัมมัตตโธชา คืออาหารชรูป ที่ผ่านการย่อยของไฟธาตุ ที่ทำการย่อยอาหารแล้ว ให้ซึมซาบเข้าไปภายในร่างกาย ทำให้เจริญเติบโต เป็นต้น

บรรดารูปธรรมทั้งหลายที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ถ้าเกิดขึ้นภายในร่างกายของสัตว์ ย่อมมีอยู่ทั้ง ๔ สมุฏฐานส่วนรูปที่เกิดขึ้นภายนอกร่างกายของสัตว์ทั้งหลาย มีอุตุเป็นสมุฏฐานประการเดียว

จำนวนรูปที่เกิดจากสมุฏฐานทั้ง ๔ รูปธรรมทั้งหลายไม่ว่าจะเกิดจากสมุฏฐานใดก็ตาม ย่อมเกิดขึ้นเป็นกลุ่มประชุมกันหลายารูป เรียกกลุ่มรูปนั้นว่า กลาป อย่างน้อยที่สุดในรูปกลุ่มหนึ่ง ต้องมีอยู่ ๘ รูป คือ รูปดิน น้ำ ลม ไฟ สี กลิ่น รส อาหาร รวม ๘ รูปทั้ง ๘ รูปนี้เป็นรูปที่แยกจากกัน ไม่ได้เรียกว่า อวินิพโกครูป ๘ เป็นกลุ่มรูปพื้นฐานที่เกิดประจำทุกสมุฏฐาน จึงเรียกกลุ่มรูปนี้ว่า สุทฐัญญูกกลาป รูปที่เกิดจากกรรม จิต อุตุ อาหาร มีจำนวนตามลำดับดังนี้คือ กัมมชรูป ๑๘ จิตตชรูป ๑๕ อุตุชรูป ๑๑ อาหารชรูป ๑๒

กัมมหารูป รูปที่เกิดจากกรรม ๑๘ คือ ปสาทรูป ๕ ภาวรูป ๒ หทัยรูป ๑ จีวีตรูป ๑
อวินิพโกรูป ๘ ปริเฉทรูป ๑

จิตตหารูป รูปที่เกิดจากจิต ๑๕ คือ วิญญูติรูป ๒ สัททารมณ์ ๑ วิการรูป ๓ อวินิพโก
รูป ๘ ปริเฉทรูป ๑

อตุขรูป รูปที่เกิดจากอตุ ๑๓ คือ สัททารมณ์ ๑ วิการรูป ๓ อวินิพโกรูป ๘ ปริเฉทรูป ๑

อาหารหารูป รูปที่เกิดจากอาหาร ๑๒ คือ วิการรูป ๓ อวินิพโกรูป ๘ ปริเฉทรูป ๑

*****